

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

**Κουήρ Σύγχρονα Μέλλοντα: Η Φασματική Ζάκη και η Πολιτική της
Ανατροπής**

Δάνη Μαρίνα

Μέλη Επιτροπής:

Τζελέπη Έλενα [Επιβλέπουσα], Δέλτσου Ελευθερία, Δάφνη Τραγάκη

Φεβρουάριος, Βόλος, 2022

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο Πρώτο

Εισαγωγή: Το σύγχρονο παρόν μέσα από το πρίσμα της ελευθερίας.....4

Κεφάλαιο Δεύτερο

Το επερώτημα στην δικαιοσύνη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: Υπάρχει δικαιοσύνη;.....11

2.1. Το δικαίωμα στο πλαίσιο του λόγου.....11

2.2. Το δικαίωμα ως αγώνας.....14

Κεφάλαιο Τρίτο

Η ορατή απειλή και η αορατότητα του σώματος και της βίας.....19

3.1. Ιδιοκτησία= Ελευθερία και/ή Θάνατος.....21

3.2. Η αστυνόμευση της παράβασης του: επιθυμώ.....23

Κεφάλαιο Τέταρτο

4.1. Κουήρ μετασχηματισμοί και χρονικότητες.....32

4.2. Η φασματική Ζάκη.....33

4.3. Ο κουήρ χρόνος.....40

Κεφάλαιο Πέμπτο

Επίλογος: Το τέλος της ιστορίας ή η αρχή των κοινών;.....45

5.1. Η αποδόμηση του οικονομοκεντρικού κόσμου.....46

5.2. Η εξάσκηση του μέλλοντος.....50

5.3. Το εμπόδιο της συγκροτημένης ταυτότητας.....51

Βιβλιογραφία.....64

Κεφάλαιο Πρώτο

Εισαγωγή: Το σύγχρονο παρόν μέσα από το πρίσμα της ελευθερίας

Στην οδό της Γλάδστωνος η δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου αποτέλεσε ένα βίαιο δημόσιο θέαμα που στερήθηκε και στερείται ακόμη και σήμερα την δικαιοσύνη. Την Παρασκευή 21 Σεπτεμβρίου του 2018 το θύμα χρειάστηκε να αναμετρηθεί με τον ιδιοκτήτη του κοσμηματοπωλείου, στο οποίο εγκλωβίστηκε και αμέσως μετά με οχτώ αστυνομικούς, που η εμφάνιση τους επιβάρυνε την κατάσταση του μέσα από έναν νέο κύκλο βίας. Με αφορμή το γεγονός της Γλάδστωνος κεντρική εστίαση της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι οι πολιτικές διαμαρτυρίες συλλογικοτήτων και κινηματικών ομάδων στην σύγχρονη Ελλάδα μέσα από την οπτική της διαθεματικότητας του φύλου. Τον Σεπτέμβριο του 2018 η δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου κινητοποίησε αγωνιστικές αντιδράσεις σε ένα ιστορικό πολιτικό πλαίσιο, που δρομολογούνται βίαιες πολιτικές απέναντι σε ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Οι κίνδυνοι που επιφυλάσσουν οι κυβερνητικές διαχειρίσεις σε καίρια πολιτικά ζητήματα, όπως τα προσφυγικά κύματα, τις νέες εξάρσεις της έμφυλης βίας και την φτωχοποίηση ευάλωτων κοινωνικών τάξεων, ξεπερνούν τα όρια των εθνικών κρατών, που φαίνεται να μην προτίθενται να εγκαταλείψουν παραδοσιακές αξίες της Δύσης, όπως ο εθνικισμός, τα πατριαρχικά ιδεώδη και η εμπιστοσύνη στο οικονομικό όραμα του νεοφιλελευθερισμού. Συγχρόνως, στις παραπάνω διαδικασίες συμμετέχει η εμφάνιση νεοφασιστικών πολιτικών τάσεων και κινήσεων από τα πάνω, αλλά και από τα κάτω, εντατικοποιώντας συντηρητικές συγκυρίες και διαχειρίσεις, όπως και την ανάγκη για δημοκρατικές αξίες και πολιτικές. Για να αναδειχθεί μια κριτική απέναντι στις σύγχρονες νεοφιλελεύθερες συνθήκες διαβίωσης και κατ' επέκταση στις πολιτικές συνθήκες εξαίρεσης, που διαμορφώνουν οι κυρίαρχες οικονομικοπολιτικές διαδικασίες, είναι απαραίτητο να αναλύσουμε τους τρόπους, με τους οποίους αμφισβητείται η ελευθερία στο σύγχρονο δυτικό πλαίσιο. Ακόμη, για να διαπραγματευτούμε το ερευνητικό ερώτημα σχετικά με τους μετασχηματισμούς εκείνους, που θα επέτρεπαν την υπέρβαση του υπάρχοντος πολιτικού, πρέπει να εξετάσουμε τους λόγους από τα κάτω, που δημιουργώντας κοινότητες και αγώνες,

ασκούν και εξασκούν στο παρόν τις ενδεχόμενες δημοκρατίες του μέλλοντος. Θα απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα εξετάζοντας την δολοφονία του Ζακ Κωστόπουλου ως έναν πολιτικό, αγωνιστικό τόπο, που κατάφερε να αμφισβητήσει την νεοφιλελεύθερη ελευθερία. Επιπλέον, θα προσεγγίσουμε την κουήρ παρουσία και επιτελεστικότητα στη δημόσια σφαίρα, μέσα από τους αγώνες της, ως μια κοινότητα, που πραγματώνει στο εδώ και τώρα τις αξίες, που διεκδικεί για ένα δημοκρατικό μέλλον και διαταράσσει την αρμονία του χρόνου και του χώρου με μια παραγόμενη αποδιαρθρωτική ασυγχρονία.

Είναι χρήσιμο να ξεκινήσουμε αυτή τη συζήτηση λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική και διανοητική τομή, που έφερε το ξεθώριασμα των προταγμάτων του Διαφωτισμού. Σύμφωνα με τον Ernesto Laclau η εν λόγω τομή συνοδεύεται από μια «γενικευμένη επίγνωση των ορίων». Δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε με το επιχείρημα πως στο μετανεωτερικό ιστορικό πλαίσιο οι έννοιες της «προόδου» και της «καινοτομίας» προκαλούν «εξάντληση», ενώ η ενδεχομενικότητα του μέλλοντος και τα «αποτελέσματα των πειραματισμών» δημιουργούν μια πολιτική καχυποψία.¹ Την ίδια ιστορική στιγμή όπου η ελευθερία ταυτίζεται σταδιακά με την εξασφάλιση ατομικών δικαιωμάτων ή μεταφράζεται σε οικονομικές ελευθερίες, ζυμώνεται μια συλλογική ανάγκη για τον επαναπροσδιορισμό της ελευθερίας και του πολιτικού. Εάν διανύουμε την «κρίση του λόγου»², με τα εργαλεία του νεοφιλελευθερισμού να την εντείνουν, η προσοχή μας πρέπει να δοθεί σε εκείνους τους φαντασιακούς, επιστημονικούς, πολιτικούς και συλλογικούς τρόπους, που αναδεικνύουν ένα ριζοσπαστικό δημοκρατικό πολιτικό. Το εγχείρημα αυτό συνεπάγεται με την δημιουργία ενός κοινού τρόπου αλληλεγγύης, συνύπαρξης και αγωνιστικότητας, που κινείται και στοχάζεται μη ανταποκρινόμενος στον ορθό και νομικό λόγο. Ακολουθώντας την φιλοσοφική σκέψη του Ernesto Laclau θα αξιοποιήσουμε τις ποικιλόμορφες κριτικές προσεγγίσεις, που κατευθύνονται προς την αποδόμηση του υπάρχοντος πολιτικού, των ορίων και των μορφών εξουσίας του, με στόχο να διαπραγματευτούμε τα ενδεχόμενα μιας πολιτικής της χειραφέτησης. Για τον Laclau «η κρίση του λόγου» αποτελεί ένα πολιτικό αφηγηριακό σημείο για την διαμόρφωση

---

¹ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, Verso, London & New York, 1990, σελ.

3

² Στο ίδιο, σελ. 4

μιας κριτικής των σχέσεων κυριαρχίας στο παρόν. Μιας κριτικής αξιοποιήσιμης και εφαρμόσιμης από εκείνους τους λόγους και τις κινητικότητες, που στοχεύουν στην σχηματοποίηση και την διεύρυνση ενός ριζοσπαστικού πολιτικού εγχειρήματος, στη θέση της «δικτατορίας του ορθολογισμού».³

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να αποδομήσουμε τα κυρίαρχα μέσα, που προσφέρονται για μια ενδεχόμενη απελευθέρωση. Κεντρική θέση της παρούσας διπλωματικής είναι πως τα όρια του υπάρχοντος πολιτικού και η αμφισβήτηση της «προόδου», αποτυπώνονται στο πεδίο των ανθρώπινων δικαιωμάτων, είτε προσεγγίζεται ως μηχανισμός από τα πάνω, που φιλοδοξεί να επιλύσει την ανισότητα, είτε ως λόγος και εργαλείο των αγώνων από τα κάτω. Οι παραδοξότητες που προκύπτουν από την ηγεμονία των ατομικών δικαιωμάτων και της πολιτικής θέσης εκείνης, όπου το υποκείμενο επιζητά «το δικαίωμα να έχει δικαίωμα»⁴, μέσα «στο πλαίσιο του έθνους κράτους και της πόλης, που έχει χτιστεί πάνω σε νεοφιλελεύθερες δομές διακυβέρνησης»⁵ ενεργοποιούν συν-αισθηματικές διεργασίες και πολιτικά ερωτήματα. Τα παραπάνω γίνονται ακόμη πιο επιτακτικά, μπροστά στις απαντήσεις που απαιτεί η απώλεια του Ζακ Κωστόπουλου και ο βίαιος τρόπος με τον οποίο δολοφονήθηκε το μεσημέρι της 21^{ης} Σεπτεμβρίου του 2018 στο κέντρο της Αθήνας. Η ανάλυση βασίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο της φεμινιστικής και μεταδομιστικής προσέγγισης, όπου το έμφυλο υποκείμενο παύει να αποτελεί μια ουσία, που πρέπει να συσχετιστεί με μια βιολογική ή μια κοινωνική κατηγορία, αλλά αποτελεί μια ρευστή, αυτοσχεδιαστική και πολύπλευρη κατηγορία, που υλικοποιείται στο πλαίσιο των ιστορικών κοινωνικοπολιτισμικών προϊόντων, των σχέσεων εξουσίας, και των λογοθετικών δεδομένων τους. Επιπλέον, η θεωρία της επιτελεστικότητας μας επιτρέπει, όχι μόνο να αποδομήσουμε την έμφυλη ταυτότητα, αλλά και να την τοποθετήσουμε δυναμικά στη σφαίρα του πολιτικού, καθώς διαταράσσει τον κανονιστικό λόγο του έθνους κράτους, που αναμένει τα «επαρκώς

---

³ Στο ίδιο, σελ. 4

⁴ Ειρήνη Αβραμοπούλου, Επίμετρο, στο *Το Δικαίωμα να Έχουμε Δικαίωμα*, Β. Πούλιος (μτφρ.), Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 2019

⁵ Eirini Avramopoulou, *The Affective Echoes of an Overwhelming Life: The Demand for Legal Recognition and the Vicious Circle of Desire in the Case of Queer Activism in Istanbul*, στο *An Impulse to Act: A New Anthropology of Resistance and Social Justice*, Ο. Alexandrakis (επίμ.), Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 2006, σελ. 44

ανθρώπινα» και πάντα οριοθετημένα έμφυλα υποκείμενα. Το παράδειγμα του Ζακ Κωστόπουλου είναι σε θέση να αναδείξει την βία και την καταστολή σε έναν δυτικό δημοκρατικό κόσμο και να φανερώσει τις θανατοπολιτικές διαστάσεις του, όταν τα υποκείμενα δεν ανταποκρίνονται στις κανονιστικές επιτελέσεις. Το τραυματικό, απορητικό και πολιτικό κενό ανάμεσα στον οικουμενικό λόγο των δικαιωμάτων και την πραγματικότητα της θανατοπολιτικής μέσα στην πόλη, εξετάζεται και γεφυρώνεται μέσα από μια ανάλυση, που θέτει στο επίκεντρο την μη-διανοητή και φασματική ύπαρξη. Ακόμη, η κριτική ψυχαναλυτική προσέγγιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδεικνύει την πολλαπλότητα και την αντικρουόμενη «φύση» της υποκειμενικότητας, που αντιστέκεται και επιθυμεί, συγχρόνως, μπροστά στην κυρίαρχη, επίσημη ορθή και νομική γλώσσα.⁶ Αυτή η υπαρκτή εσωτερική μάχη μας εμπνέει να την αποδεχτούμε, να μην της φέρουμε αντίσταση, να μην την τραυματίσουμε, απαιτώντας της να λάβει μια και μόνο μορφή, αλλά να την απελευθερώσουμε, να την μετατρέψουμε σε πραγματικότητα, με όσες υλικές και συν-αισθηματικές διαστάσεις επιθυμεί. Για το λόγο αυτό όλα τα ονόματα της Ζάκη, του Ζαχαρία, του Ζακ, της Zackie oh!, θα είναι παρόντα στην ανάγνωση και την αναγνώριση των φωνών και των σωμάτων, που τοποθετούνται στην σιωπή και την αορατότητα, απαντώντας με φροντίδα απέναντι στη δομική βία.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα συνδέσουμε το εθνογραφικό μας παράδειγμα με τις πολιτικές και πολιτισμικές διαδικασίες, που λαμβάνουν χώρα στο παρόν. Ο Pierre Bourdieu μέσα από μια κριτική στις κυρίαρχες δυτικές νεοφιλελεύθερες πολιτικές υποστηρίζει, πως πρόκειται για μια μορφή οικονομικής και πολιτικής εξουσίας, που κατορθώνει να συσσωρεύει τα απαραίτητα για την επέκταση της οικονομικά, τεχνολογικά, πολιτικά, στρατιωτικά, επιστημονικά και πολιτισμικά κεφάλαια. Η συσσώρευση αυτών των κεφαλαίων μετουσιώνεται κατά τον Bourdieu σε μια μορφή «συμβολικής κυριαρχίας», στην οποία καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.⁷ Οραματιζόμενος μια υπερεθνική πολιτική κοινότητα διεκδικήσεων, κυρίως στην σφαίρα της εργασίας και της οικονομίας, μας βοηθά να εξετάσουμε τα εμπόδια και τις δυνατότητες μπροστά στις επαναλαμβανόμενες κρίσεις του

---

⁶ Στο ίδιο, σελ. 44

⁷ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, Κ. Διαμαντάκου (μτφρ.), Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001, σελ. 84

νεοφιλελεύθερου συστήματος, όπως τις νοηματοδότησε ο Κορνήλιος Καστοριάδης: «διαδεχόμενες η μία την άλλη με κανονικότητα οιονεί φυσικού φαινομένου, παράγοντας εξαθλίωση, ανεργία και παράλογη καταστροφή πλούτου».⁸ Ωστόσο, η Ζάκη μας «άφησε» ένα συνηθισμένο μεσημέρι, ανάμεσα στους πολίτες με τους οποίους μοιραζόταν το αστικό περιβάλλον της Αθήνας. Η βία που υπέστη δεν προκάλεσε την απαραίτητη προσοχή ώστε να σωθεί. Στην Διεκδίκηση της Αντιγόνης η Judith Butler υποστηρίζει πως η έλλειψη της αναγνώρισης και του πένθους οδηγεί στον αποκλεισμό από το «ανθρώπινο», ενώ, συγχρόνως προκύπτει ένα ανθρώπινο, που «παραμένει στο μεθόριο της ύπαρξης». Αυτή η ανθρώπινη συνθήκη οδηγεί και στην ύπαρξη της μελαγχολίας στη δημόσια σφαίρα.⁹ Όταν η ύπαρξη των ανθρώπων, η απώλεια τους, η βία που δέχονται δεν εκλαμβάνεται ως πραγματική τι είναι; Ποια είναι η μορφή τους; Η έννοια της φασματολογίας που αμφισβητεί και διαταράσσει τα όρια μεταξύ ζωής και θανάτου, παρουσίας και απουσίας, μας βοηθά να επεξεργαστούμε τι σημαίνει η ύπαρξη και ο θάνατος, που είναι αδύνατο να συλληφθούν.¹⁰ Παρά την μη πραγματικότητα τους, που μας αρνείται να θρηνήσουμε, μπορούμε να θρηνήσουμε αυτή τη ζωή ή αυτή την απώλεια; Υπάρχει τρόπος να δικαιωθεί μια ζωή ή ένας θάνατος, που ήταν ήδη νεκρά ανάμεσα στους ζωντανούς; Για τον Jacques Derrida «η ανάληψη της ευθύνης ενώπιων των νεκρών αποτελεί προϋπόθεση για την θέσπιση της δικαιοσύνης».¹¹ Η επιμονή του να μιλήσει για τα φαντάσματα προκύπτει από το γεγονός, πως καμία αλλαγή, που επιθυμεί την δικαιοσύνη στον κόσμο που θα δημιουργήσει, δεν δύναται να εμφανιστεί αν δεν «αναγνωρίσουμε κατ' αρχάς τον σεβασμό για τους άλλους που δεν υπάρχουν πιά», είτε είναι ζωντανοί είτε είναι νεκροί.¹²

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναδείξουμε και θα αναλύσουμε τους αγώνες και το πένθος της κουήρ κοινότητας, επιχειρώντας να τα εντάξουμε στο πλαίσιο, που ορίζει η

---

⁸ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, Κ. Κουρεμένος (μτφρ.), Ύψιλον/Βιβλία, Αθήνα, 2000, σελ. 56

⁹ Judith Butler, *Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης: Η Συγγένεια Μεταξύ Ζωής και Θανάτου*, Β. Σπυροπούλου (μτφρ.), Γ. Καραμπέλας, Κ. Λιβιεράτος (επίμ.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 81

¹⁰ Jacques Derrida, *The Beast and the Sovereign*, Volume II, 202, University of Chicago Press, 2009

¹¹ Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*, Εκκρεμές, Αθήνα, 2007, σελ. 244

¹² Jacques Derrida, *The Beast and the Sovereign*, ό.π.

Αβραμοπούλου ως «επανορθωτική ηθική της φαντασίας, που σχετίζεται με την επιβίωση της δυνατότητας της επερώτησης του μη διανοητού στην πολιτική (γραφή) των σχέσεων εξουσίας και της επιθυμίας».¹³ Ακόμη, θα αντλήσουμε από την Judith Butler, που επεξεργαζόμενη τους αγώνες των έμφυλων και σεξουαλικών ομάδων συνδέει τις ιδέες και τις πρακτικές, που θα μπορούσαν να δρομολογήσουν «έναν αγώνα κοινωνικής δικαιοσύνης» ή διαφορετικά «ένα ριζοσπαστικό δημοκρατικό πρόγραμμα».¹⁴ Για να επεξεργαστούμε την δυναμική και συν-αισθηματική σημασία της συμμαχίας και της διασύνδεσης από τα κάτω, σε σχέση με τα όρια του μετανεωτερικού κυρίαρχου πολιτικού, θα επικεντρωθούμε σε εκείνα τα σώματα, που εκτίθενται σε μια αδιάκοπη βία. Με άλλα λόγια στα σώματα που αντιμετωπίζουν τις θεσμικές και μη θεσμικές μορφές μιας βίας, που τα εξοβελίζει από την πραγματικότητα.¹⁵ Η εν λόγω πολιτική θέση των υποκειμένων δυναμιτίζει τις έννοιες της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της οικουμενικότητας, όπως εκφρέρονται από τον νεοφιλελεύθερο λόγο, δημιουργώντας, συγχρόνως, ένα δυναμικό και ευάλωτο τόπο για συλλογική αγωνιστική δράση, δημόσιο πένθος και πολιτικούς μετασχηματισμούς. Το σώμα ορίζεται εδώ ως «διαδικασία» και «δυνατότητα», που «υλικοποιείται» μέσα στα εκάστοτε ιστορικοπολιτισμικά συγκείμενα.¹⁶ Μέσα από την φαινομενολογική και επιτελεστική νοηματοσότηση του σώματος και τις δυνατότητες του να «μιλάει πολιτικά», μπορούμε να απομακρυνθούμε από τις δυτικές, λογοκεντρικές διαστάσεις της πολιτικής και να συλλογιστούμε ένα συλλογικό πολιτικό, που θα επιτρέπει την αλληλέγγυα συνύπαρξη, παρά την ιεραρχική συγκρότηση και την αντικρουόμενη «φύση» των ταυτοτήτων. Ας μην ξεχνάμε πως το υπερβατικό υποκείμενο του Διαφωτισμού θεμελιώνεται με τον ορθό λόγο, ενώ το σώμα στην ιστορία του δυτικού πολιτισμού εκλαμβάνεται ως εμπόδιο και ως η απόδειξη της ετερότητας.

---

¹³ Ειρήνη Αβραμοπούλου, Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος, στο *Το Συν-αίσθημα στο Πολιτικό: Υποκειμενικότητες, Εξουσίες και Ανισότητες στο Σύγχρονο Κόσμο*, Ο. Τσιάκαλου (μτφρ.) Ε. Αβραμοπούλου (επίμ.), Νήσος, Αθήνα, 2018, σελ. 57

¹⁴ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, Μ. Λαλιώτης (μτφρ.), Ρ. Σινοπούλου (επίμ.), Angelus Novus, Αθήνα, 2017, σελ. 85

¹⁵ Judith Butler, Βία, Πένθος, Πολιτική, στο *Περί Θανάτου: Η Πολιτική Διαχείριση της Θνησιμότητας*, Κ. Αθανασίου (μτφρ.), Δ. Μακρυνιώτη (επίμ.), Νήσος, Αθήνα, 2008, σελ. 556

¹⁶ Judith Butler, *Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «Φύλου» στο Λόγο*, Αθηνά Αθανασίου (επίμ.), Πελαγία Μαρκέτου (μτφρ), Εκκρεμές, Αθήνα 2008

Στο πέμπτο επιλογικό κεφάλαιο προκύπτει το ερώτημα: ποιες είναι οι ενδεχομενικότητες, που δύναται να πραγματωθούν στο πλαίσιο του εν λόγω φαινομενικά τρωτού, φασματικού τόπου, αλλά και των ταυτοτήτων που ενυπάρχουν σε αυτόν; Η θεωρητική και πολιτική πρόταση του Laclau, μέσα από την αποδόμηση της μαρξιστικής θεωρίας, μας επιτρέπει να διαπραγματευτούμε τις ενδεχομενικότητες, που διανοίγονται μέσα από εναλλακτικές συλλήψεις και δράσεις, στις οποίες αξιοποιούνται διαφορετικά, από τα κυρίαρχα, εργαλεία για να ασκήσουν τα κοινά. Επίσης, η συμβολή της ανθρωπολογίας του χρόνου προσφέρει χρήσιμα εργαλεία για να αντιληφθούμε διαφορετικά την έννοια της χρονικότητας και να προσεγγίσουμε τις αντιστάσεις μιας ευάλωτης τάξης, που κοιτάει προς το μέλλον. Θα επιχειρήσουμε, λοιπόν, στο εν λόγω κεφάλαιο να δώσουμε την προσοχή, που απαιτούν οι φωνές, οι δράσεις, οι επιτελέσεις, τα συν-αισθήματα και τα κοινά, που εξασκούν οι ομάδες από τα κάτω, αναγάγοντας τα στην πολιτική του μέλλοντος. Οι αναμφισβήτητες αλήθειες του εξορθολογισμού, του κέρδους, της ατομικότητας και του νόμου δυναμιτίζονται από μια πολιτική της επιθυμίας και της αλληλεγγύης. Δηλαδή, από την εξάσκηση μιας νέας σύνδεσης και πνευματικότητας, που δύναται να μην ορίζεται από τις επιβαλλόμενες ορθές και νομικές θεωρήσεις, αλλά ούτε από τους δεσμούς του αίματος και της εθνικότητας.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Το επερώτημα στην δικαιοσύνη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: υπάρχει δικαιοσύνη;

«Το υποκείμενο όταν πονά στερείται την ικανότητα της ομιλίας»

--Elaine Scary, *Το σώμα που πονά*

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να αποδομήσουμε την κυρίαρχη πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με στόχο να υποστηρίξουμε πως για να επέλθει μια ιστορική και πολιτισμική τομή, που αφορά την ελευθερία στις σύγχρονες νεοφιλελεύθερες συνθήκες διαβίωσης, είναι απαραίτητο να την επινοήσουμε ξανά. Η επινοήση αυτή δεν δύναται να προέρχεται από κυρίαρχες δομές σκέψης και λόγου, αλλά μέσα από τους όρους όσων αγωνίζονται να την αποκτήσουν. Δηλαδή μέσα από την φωνή, που αρθρώνουν οι ομάδες από τα κάτω και μέσα από την έννοια των κοινών. Θα αναζητήσουμε, λοιπόν, μια ελευθερία που ορίζεται, όχι μέσα από ιεραρχικούς θεσμούς και διαδικασίες, αλλά με κοινοτικούς και συλλογικούς όρους.

2.1. Το δικαίωμα στο πλαίσιο του λόγου

Τις τελευταίες δεκαετίες ανθίζει συνεχώς μια κριτική γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα όρια τους ως μέσο απελευθέρωσης και ως πρόδρομο της ισότητας. Ο Κώστας Δουζίνας αναλύοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα, θέτει στο επίκεντρο την γενικευμένη δυσπιστία απέναντι στο νομικό καθεστώς των δικαιωμάτων, σημειώνοντας πως «το ιστορικό των παραβάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τις διακηρύξεις στα τέλη του 18^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα είναι

πράγματι συγκλονιστικό».¹⁷ Η προβληματοποίηση του όρου «δικαίωμα» και η αποδόμηση των κυρίαρχων ιδεολογικών διαστάσεων του, είναι απαραίτητα για να επινοηθούν οι συνθήκες νοητότητας και πολιτικής, που θα επιτρέπουν την αναγνώριση των υποκειμένων και των απωλειών, που δεν νομιμοποιούνται και δεν εκλαμβάνονται ως πραγματικά. Υπάρχουν δύο διαστάσεις του αφηγήματος των δικαιωμάτων, που κατακλύζουν την δημόσια σφαίρα και χρειάζεται να υπερβούμε, για να γίνουν ορατές οι ενδεχομενικότητες του πολιτικού παρόντος. Η πρώτη αφορά την ένταση, με την οποία η έννοια του ατομικού δικαιώματος κυριαρχεί στην φιλοσοφική, πολιτική και φαντασιακή διάνοηση της εποχής μας.¹⁸ Σε μια δημόσια σφαίρα που καλείται να εμπεδώσει συντηρητικές παγκόσμιες και εθνικές πολιτικές, αλλά και την εμφάνιση εθνικιστικών κινήσεων από τα κάτω, η απαιτούμενη αναμονή για δικαιοσύνη και αξιοπρέπεια ματαιώνει τις ελπίδες για τα ενδεχόμενα μέλλοντα. Η εναπόθεση της ελευθερίας στις συντηρητικές κυβερνητικές πολιτικές με κυρίαρχο μέσο την κατοχύρωση νομικών δικαιωμάτων, καθιστά το ερώτημα της Αβραμοπούλου: «γιατί χρειαζόμαστε τον λόγο περί δικαιωμάτων για να αντιληφθούμε, πως δεν πρέπει να υπάρχει ανοχή στο δημόσιο λιντσάρισμα;»¹⁹ πιο καίριο από ποτέ. Η δεύτερη διάσταση σχετίζεται με το γεγονός, πως στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού η διεύρυνση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ταυτίζεται με την ιστορική, δυτική, «σταθερή», πορεία προς την πρόοδο, που επιτυγχάνεται μέσω του ορθού λόγου.²⁰ Υπό αυτό το πρίσμα ο στόχος που αναμένεται είναι η σταδιακή, παγκοσμιοποιημένη «υποταγή στην πειθαρχία των δικαιωμάτων»,²¹ όπως ορίζει το δυτικό μοντέλο διακυβέρνησης. Ακολουθώντας το πρότυπο της δυτικής κοινωνίας η ελευθερία ορίζεται μέσα στα στενά όρια της εμπορευματοποίησης, καθιστώντας την νομικό αγαθό για τους προνομιούχους πολίτες του έθνους κράτους, ατομική υπόθεση ή καταναλωτική ανάγκη. Με άλλα λόγια, η μετανεωτερικότητα και οι

---

¹⁷ Κώστας Δουζίνας, *Το Τέλος των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Κριτική Νομική Σκέψη στη Νέα Χιλιετία*, Η. Νικολούδης (μτφρ.), Μ. Κομνηνού (επίμ.), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2006, σελ. 16

¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 17

¹⁹ Ειρήνη Αβραμοπούλου, *Επίμετρο*, ό.π. σελ. 174

²⁰ Κώστας Δουζίνας, *Το Τέλος των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Κριτική Νομική Σκέψη στη Νέα Χιλιετία*, ό.π., σελ. 20

²¹ Στο ίδιο, σελ. 31

συνέπειες της νεοφιλελεύθερης πολιτικής επιμένουν να καταδεικνύουν την «κρίση του λόγου».²²

Αξιοποιώντας την έννοια της κοινωνικής τρωτότητας, έρχονται στην επιφάνεια όλες οι κοινωνικές ομάδες, που δεν ενσαρκώνουν τον πολίτη, στον οποίο αναμένει να απευθυνθεί η κυρίαρχη λογοκεντρική νομοθεσία, όπως οι έμφυλοι, εθνικοί και φυλετικοί άλλοι. Η Judith Butler μπροστά στις πολλαπλές μορφές βίας που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα υποκείμενα, λόγω της παρέκκλισης τους από το ιδεώδες του πολίτη, περιέγραψε με όρους κοινωνικής τρωτότητας την έκθεση του σώματος και την αίσθηση της απώλειας, μέσα σε μια δημόσια σφαίρα, που έχει ήδη απορρίψει την ύπαρξη αυτής της έκθεσης και της απώλειας.²³ Η ειρωνική παρέμβαση της Arendt εισάγοντας το «δικαίωμα να έχουμε δικαίωμα», αποδόμησε την καθολικότητα των δικαιωμάτων και ανέδειξε ευάλωτες πολιτικές συνθήκες, που παραμένουν αόρατες. Η Judith Butler διευρύνει την ανάλυση αυτής της συνθήκης και την άσκηση του εν λόγω απαλλοτριωμένου δικαιώματος, που δεν ανήκει σε κανένα δίκαιο. Η προσέγγιση της εξηγεί πως άνθρωποι, που στερούνται το «δικαίωμα να έχουν δικαίωμα» δεν μπορούν παρά να επιμένουν να υπάρχουν απέναντι σε ότι επιχειρεί να τα διατηρήσει αόρατα και να τα εξοντώσει.²⁴ Συγχρόνως, η βεβαιότητα με την οποία εξελίσσεται η θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους επίσημους κυβερνητικούς εκπροσώπους, «μεταβάλλει την πολιτική σύγκρουση σε δικαστική αντιδικία»,²⁵ αποδεχόμενη μόνο την νομική διάσταση της ελευθερίας και την πίστη στο λόγο. Το όραμα για οικουμενικά δικαιώματα και η απόπειρα να εγγραφούν οι σχέσεις εξουσίας στη γλώσσα του δικαίου, διαρρηγνύεται μέσα από μια προσέγγιση, που πολιτικοποιεί και συμπεριλαμβάνει τις αναλυτικές κατηγορίες του φύλου και του συν-αισθήματος. Οι ενσώματοι αγώνες της κουήρ κοινότητας στο δημόσιο χώρο αμφισβητούν έμπρακτα την λογοκεντρική νομική πολιτική, μέσω μιας επιτέλεσης της εξουσίας με μοναδικά εργαλεία το σώμα και το συν-αίσθημα, κάνοντας δημόσιες όλες τις επιθυμίες και τις επιτελέσεις, που δεν αναγνωρίζονται με νομικούς όρους. Η ολοκληρωτική εμπιστοσύνη στις δυνατότητες του λόγου και του νόμου, αναιρεί την

---

²² Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ. 4

²³ Judith Butler, *Βία, Πένθος, Πολιτική*, ό.π., σελ. 536

²⁴ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π. σελ. 104

²⁵ Κώστας Δουζίνας, *Το Τέλος των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Κριτική Νομική Σκέψη στη Νέα Χιλιετία*, ό.π., σελ. 31

ύπαρξη, την ανάγκη και την επιθυμία των σωμάτων και των ψυχικών κινήσεων των υποκειμένων. Στους αγώνες που δίνουν τα σώματα στο δημόσιο χώρο, ο πολιτικός λόγος και η αμφισβήτηση δεν δύναται να εκφραστούν μέσω της αναγνωρίσιμης γλώσσας, καθώς πρόκειται για μια γλώσσα που τα αποκλείει. Η απώλεια του δικαιώματος τους δεν μπορεί να γραφτεί ή να ομιληθεί, επειδή δεν κωδικοποιείται στο νομικό καθεστώς.²⁶

2.2. Το δικαίωμα ως αγώνας

Παράλληλα με τις παραπάνω διαδικασίες πραγματοποιείται ο αγώνας για την διεκδίκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από υποκείμενα και ομάδες, που τα στερούνται, αλλά και από τις ακτιβιστικές δράσεις μη κυβερνητικών οργανώσεων και οργανισμών. Η διεκδίκηση αυτή είναι ένα πολύ σημαντικό και απαιτούμενο μέσο αντίστασης στην θεσμική και μη θεσμική βία του ρατσισμού, του σεξισμού και της ομοφοβίας. Ωστόσο, πρόκειται για «ένα αντίδοτο στη σύμφυτη ικανότητα της κυρίαρχης εξουσίας να καταργεί την αυτονομία του ατόμου στο όνομα του οποίου εγκαθιδρύθηκε».²⁷ Η επίκληση στα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί έναν χρήσιμο και ηθικό πολιτικό αγώνα από τα κάτω, που έχει συλλογικό και πολιτικό νόημα, όταν πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός γενικότερου αγώνα για ελευθερία, δικαιοσύνη και επαναπροσδιορισμό της πολιτικής. Όπως η εκφορά του κυρίαρχου λόγου περί δικαιωμάτων δεν επιτρέπει την ορατότητα των σωμάτων, που εκτίθενται στη βία του αποκλεισμού τους, η αντιμετώπιση της κατοχύρωσης δικαιωμάτων ως μοναδική, ατομική, πολιτική διέξοδος, δεν επιτρέπει την ανάδειξη των μηχανισμών εξουσίας, που οδηγούν στις συνθήκες της πολιτικής και της κοινωνικής ευαλωτότητας. Αντλώντας από τον Κώστα Δουζίνα μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμη και αν εκφέρεται ως αγώνας και λόγος από τα κάτω, που διεκδικεί την εκπλήρωση και την επίλυση της δικαιοσύνης, εμπιστευόμενοι τις κυβερνητικές, δικαστικές εξουσίες, αλλά και τις αξίες μιας κοινωνίας, που απειλεί και «απειλείται» από την ετερότητα, «ματαιώνει» την ύπαρξη

---

²⁶ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π. σελ. 101

²⁷ Κώστας Δουζίνας, *Το Τέλος των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Κριτική Νομική Σκέψη στη Νέα Χιλιετία*, ό.π., σελ. 39

των δικαιωμάτων και του πολιτικού αγώνα, επειδή συγκροτήθηκαν εξαρχής για την προάσπιση των υποκειμένων από τους εν λόγω θεσμούς και αξίες.²⁸ Για να αποτελεί η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσο του αγώνα για κοινωνική δικαιοσύνη, θα πρέπει συγχρόνως να αντιστέκεται στην κυρίαρχη φιλοσοφία τους. Με άλλα λόγια αν δεν συνοδεύεται από ένα συν-αίσθημα για συλλογική άσκηση της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, χωρίς να αδιαφορεί για τα υπόλοιπα κομμάτια της ευάλωτης τάξης, είναι καταδικασμένη να ακολουθεί τις πολιτικές γραμμές, που χαράσσει η νεοφιλελεύθερη παράδοση.

Οι επιπτώσεις μιας τέτοιας πολιτικής στάσης είναι ξεκάθαρες, αν λάβουμε υπόψη την σημασία, που έχει η πολιτική δραστηριοποίηση των υποκειμένων, αλλά και την κατάσταση που επικρατεί στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες όσον αφορά την πραγμάτωση της. Οι θεωρητικοί που έχουν επιχειρήσει να επεξεργαστούν το ζήτημα της πολιτικής και των ενδεχόμενων μετασχηματισμών της στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού, έχουν κάνει λόγο για «συρρίκνωση», ακόμη και για «απουσία» της πολιτικής. Ο Κορνήλιος Καστοριάδης παρατηρώντας την σταδιακή μείωση της άσκησης της πολιτικής στην ελληνική κοινωνία, υπαινίσσεται την πλήρη απουσία της.²⁹ Ο Pierre Bourdieu υποστήριξε πως η πολιτική στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου παγκοσμιοποιημένου κόσμου «αναιρείται», επειδή «συρρικνώνεται σε ένα άθροισμα ατομικών δράσεων, που εκτελούνται όπως η ψήφος, μέσα στην απομόνωση και την μυστικότητα του παραβάν». Ακόμη, παραλληλίζει την πολιτική αυτή πράξη με την «μοναχική πράξη της αγοράς σε κάποιο σούπερ μάρκετ».³⁰ Οι σωματοποιημένες αξίες του ατομικισμού και η απόρριψη της πολιτικής σκέψης και εμπλοκής είναι αναπόσπαστα στοιχεία μιας κυρίαρχης, σκληρής, πολιτικής πραγματικότητας, όπου η δικαιοσύνη δεν εκπληρώνεται και δεν «φτάνει» στις υποθέσεις, στα υποκείμενα και τις ομάδες, όπου εξαρχής δεν αναγνωρίζεται η ύπαρξη και η απώλεια τους. Αντλώντας από την Ειρήνη Αβραμοπούλου μπορούμε να υποστηρίξουμε πως μια πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που δεν συμπεριλαμβάνει την σημασία της πολιτικής συλλογικής

---

²⁸ Στο ίδιο, σελ. 29

²⁹ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, ό.π., σελ. 19

³⁰ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 52

συμμετοχής και την κριτική ανάγνωση των θεσμών «αναπαράγει απολιτικοποιημένες ταυτότητες και δράσεις».³¹ Υπό αυτό το πρίσμα ο Κώστας Γιαννακόπουλος υποστήριξε, πως η συλλογική δράση στη μνήμη του Ζακ δεν πρέπει να περιοριστεί στο «δίκαιο αίτημα για δικαιοσύνη» και την «επιστροφή στην κανονικότητα».³² Η κανονικότητα που ξεδιπλώνεται εξετάζοντας την συνθήκη που βρέθηκε ο Ζαχαρίας, φανερώνει την τραγικότητα μιας κανονικότητας με ανοσία στην βία και την καταστολή. Μαρτυρεί, επίσης, τις συνέπειες των σωματοποιημένων αξιών του ατομικισμού, ακόμη και μπροστά στην οδύνη και τον θάνατο του άλλου, καθιστώντας σαφές, πως η δικαιοσύνη και η ασφάλεια δεν επικυρώνονται μόνο μέσα από γραφειοκρατικούς μηχανισμούς και διαδικασίες, ειδικά όταν αυτές βρίσκονται απομακρυσμένες και αποκομμένες από τις συνθήκες, που καλούνται τα υποκείμενα να αντιμετωπίσουν μέσα στο εχθρικό περιβάλλον της πόλης. Αυτό, λοιπόν, που επείγει μέσα από τον αγώνα για δικαιοσύνη, είναι η δημιουργία ενός κοινού τόπου, που την μεταφράζει όχι ως μια ατομική, ξεχωριστή υπόθεση, αλλά συλλογική ανάγκη που εξασκείται. Δηλαδή μια δικαιοσύνη που εκπληρώνεται μέσα και έξω από την νομική σφαίρα βασιζόμενη στην συμμετοχική αλληλεγγύη.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η κυρίαρχη πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συνυπάρχει με τις βιοπολιτικές και τις θανατοπολιτικές διαστάσεις του κράτους, αναπαράγοντας διαδικασίες συμμόρφωσης, δηλαδή δημιουργώντας ταυτότητες, που αξίζουν να ζουν και ταυτότητες, που καταδικάζονται στην εξαθλίωση και την αορατότητα. Το διακύβευμα σε αυτή τη συζήτηση δεν είναι η αναπαραγωγή μιας καινούριας ανθρώπινης νόρμας, σε βάρος άλλων σωμάτων και ταυτοτήτων, αλλά η απαίτηση για την βιωσιμότητα των ταυτοτήτων, που αποκλείονται από την πολιτική διαμόρφωση της. Η Judith Butler γράφοντας για τις ομάδες που μοιράζονται την επισφάλεια και την κοινωνική τρωτότητα, σημειώνει την πολιτική σημασία της συμμαχίας σε σχέση με τους μηχανισμούς εξουσίας. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει πως οι κυβερνητικές πολιτικές, διαμεσολαβημένες από τα μέσα ενημέρωσης, συχνά

---

³¹ Ειρήνη Αβραμοπούλου, *Επίμετρο*, ό.π., σελ. 177

³² Κώστας Γιαννακόπουλος, *Ζακ/Zackie oh, Μνήμη και Κουήρ Παραβατικότητα*, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 72

τονίζουν την προστασία κάποιων ανθρώπινων δικαιωμάτων έναντι των δικαιωμάτων ενός άλλου πληθυσμού, που βιώνει την επισφάλεια, ή προβάλουν την αναγνώριση μιας ομάδας ως πολιτικό επίτευγμα, με στόχο την απόκρυψη του πολιτικού χάρτη σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα.³³ Στο σημείο αυτό αξίζει να προσθέσουμε την κριτική προσέγγιση του Καστοριάδη σχετικά με την εκφορά του πολιτικού λόγου, που δρομολογείται από τα μέσα ενημέρωσης μετά την καθιέρωση τους. Για να επιτεθεί στην σημασία, που σταδιακά απέκτησε η παρουσία και η εικόνα των πολιτικών στα μέσα ενημέρωσης, παραλλήλως την αξία του πολιτικού λόγου των ηγετικών προσώπων στα σύγχρονα πολιτικά κόμματα με αυτή της ηθοποιίας.³⁴ Η κοινωνική δικαιοσύνη δεν δύναται να επιλυθεί με κυριαρχικές πολιτικές αντιμαχίες, αλλά απαιτεί μια πολιτική της συμμαχίας, που απορρίπτει τη απομονωμένη και απομονωτική ενικότητα. Επενδύει, δηλαδή, στο πολιτικό και συν-αισθηματικό μοίρασμα της ευαλωτότητας και της ελευθερίας. Όπως σημειώθηκε παραπάνω η συλλογική δικαιοσύνη απαιτεί, επίσης, την κριτική ανάγνωση των θεσμών και στρέφει την προσοχή της στους μηχανισμούς εξουσίας, που διαχωρίζουν τα συμφέροντα και τα προνόμια της κάθε κοινωνικής ομάδας, ωσάν η ελευθερία της συμμετοχής και της ασφάλειας, με άλλα λόγια της βιώσιμης ζωής, να αποτελούν γραφειοκρατικές και νομικές ατζέντες, μη αμφισβητήσιμες. Η αμφισβήτηση του πολιτικού λόγου, που δεν επικυρώνει την νομιμοποίηση και την αναγνώριση μιας κοινωνικής ομάδας ή την βία που δέχεται, χωρίς, επίσης, να επιτρέπει περιθώρια αμφισβήτησης ή εμπλοκής με αυτή την πολιτική διαδικασία, είναι πολύ σημαντική, αν σκεφτούμε το επιχείρημα του Pierre Bourdieu, πως η νεοφιλελεύθερη εξουσία αποκτά «συμβολικά, πρακτικά και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα» μέσα από την αυτό-νομιμοποίηση της ως επαρκή και μοναδική λύση.³⁵

Πράγματι, η πολιτική των ανθρώπινων δικαιωμάτων έχει κατορθώσει να «χωράνε» στην πολιτική κανονικότητα σεξουαλικές και έμφυλες ταυτότητες μέσα από έναν βιοπολιτικό λόγο. Ο Κώστας Γιαννακόπουλος περιγράφοντας την παραπάνω

---

³³ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 89

³⁴ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, ό.π., σελ. 19

³⁵ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 52

διαδικασία ως «ενσωμάτωση ομοκανονικών υποκειμένων»³⁶ μας καλεί να ξετάσουμε την πολιτική δράση του Ζακ. Η Zackie Oh επιτελούσε μια σειρά από ταυτότητες που διώκονται και αντιστέκονται στις νόρμες. Ο αγώνας του αφορούσε πολύ περισσότερο τον κοινωνικό αποκλεισμό των σωμάτων, που εξολοθρεύονται σε εκείνο το κομμάτι της δημόσιας σφαίρας, που χαρακτηρίζεται από αορατότητα και σιωπή. Χαρακτηριστικά και υποδειγματικά, εκτός από το σύμφωνο συμβίωσης, σημασία για εκείνη είχε η βία, που εξαπολύεται στα «απόντα» και βασανισμένα σώματα των μεταναστών, των χρηστών, των άστεγων και σεξουαλικά άλλων. Μέσα από τα παραπάνω προκαλείται ένα συλλογικό συν-αίσθημα, που εξηγεί πως ο Ζακ δεν σηματοδοτεί μόνο μια ζωή, που χάθηκε άδικα και βίαια, αλλά έναν δυναμικό συν-αισθηματικό και πολιτικό τόπο, ενός ευρύτερου αγώνα, που μπορεί να χαρακτηρίζεται από ασυνέχειες, αντιφάσεις και τραύματα, αλλά τα κομμάτια του συνδέονται κι ενώνονται κάθε φορά,³⁷ μέσα από συλλογικές δράσεις και συν-αισθήματα όπως η οργή, η θλίψη και η ελπίδα, από μελαγχολικές επιτελέσεις του τραύματος και του πένθους, και τέλος από την αγωνιστική πολιτική θέση της ευαλωτότητας. Για το λόγο αυτό η ανάλυση της σκληρής συνθήκης που βρέθηκε η Zackie Oh και ο αγώνας, που πραγματοποιείται εδώ και τρία χρόνια για την δικαιοσύνη της, επιτρέπουν την σύνδεση με τα ερευνητικά ερωτήματα για τις κοινωνικές, πολιτικές και συν-αισθηματικές αλλαγές, που υλοποιούνται μέσα από μια συλλογική διανόηση και δράση, επινοώντας ξανά τη δικαιοσύνη, το συν-αίσθημα, την αλληλεγγύη και την φροντίδα.

---

³⁶ Κώστας Γιαννακόπουλος, Ζακ/Zackie Oh, Μνήμη και Κουήρ Παραβατικότητα, ό.π., σελ. 68

³⁷ Δημήτρης Παπανικολάου, <http://feministiga.net/ratsismow-omofovia-thanatopolitiki-pali/>

Κεφάλαιο Τρίτο

Η ορατή απειλή και η αορατότητα του σώματος και της βίας

Όπου ο πραγματικός κόσμος αλλάζει σε απλές εικόνες, οι απλές εικόνες γίνονται πραγματικά όντα και αποτελεσματικά κίνητρα για υπνωτική συμπεριφορά.

--Guy Debord

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλύσουμε την πολιτική συνθήκη, στην οποία εκτέθηκε ο Ζακ στο κέντρο της Αθήνας. Η αναστοχαστική επαναφορά των γεγονότων θα μας επιτρέψει να τα συσχετίσουμε με τις ευρύτερες πολιτικές, που λαμβάνουν χώρα στο αστικό νεοφιλελεύθερο περιβάλλον. Θα υποστηρίξουμε πως οι τέσσερις μορφές βίας, που οδήγησαν στον φυσικό και συμβολικό θάνατο της Zackie Oh, συμβαδίζουν αρμονικά με το πολιτισμικό συγκείμενο της σύγχρονης πόλης και το νεοφιλελεύθερο καθεστώς. Η προσέγγιση μας επιχειρεί να φανερώνει τέσσερις πολιτικές αξίες και διαδικασίες του υπάρχοντος συστήματος, τις συνέπειες που εντατικοποιούν και ενυπάρχουν σε αυτό, με χαρακτηριστική την παράλληλη συνύπαρξη της εθνικιστικής και ακροδεξιάς απειλής.

Στα προηγούμενα κεφάλαια έγινε σαφές πως στο νεοφιλελεύθερο λόγο η μετάφραση της οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ταυτίζεται με την εξαίρεση των υποκειμένων και των ομάδων, που δεν συμμετέχουν στην ήδη υπάρχουσα, ορισμένη και οριοθετημένη κατηγορία του ανθρώπινου. Οι κριτικές προσεγγίσεις του Giorgio Agamben έχουν καταστήσει ξεκάθαρο, πως ο ορισμός του ανθρώπου στην δυτική φιλοσοφική και νομική σκέψη σχετίζεται με το υποκείμενο του έθνους κράτους, αποκλείοντας όσες και όσους δεν αποτελούν μέρος του.³⁸ Για να εξετάσουμε το

---

³⁸ Ειρήνη Αβραμοπούλου, Επίμετρο, ό.π., σελ. 180

πολιτικό πλαίσιο, στο οποίο πραγματοποιήθηκε η δολοφονία του Ζακ είναι σημαντικό να σημειώσουμε, πως ενώ τονίζεται η ανάγκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα και η διασφάλιση τους για όλες και όλους, άρα και η αναγνώριση των υποκειμένων, συγχρόνως, κατασκευάζεται ένας λόγος γύρω από το «ανθρώπινο». Λαμβάνοντας υπόψη πως τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν αποτελούν ούτε μια οικουμενική, αλλά ούτε μια άφυλη κατηγορία,³⁹ είναι κρίσιμης σημασίας η διαδικασία με την οποία παράγεται η κανονιστική νοηματοδότηση του «ανθρώπινου» και του σώματος, με αποτέλεσμα κάποια σώματα να εξαιρούνται από αυτό και να εκτίθενται στη βία.⁴⁰ Όπως επισημαίνει η Αθηνά Αθανασίου το «ανθρώπινο» συγκροτείται μέσα από «νόρμες», που αφορούν μια σειρά από παράγοντες όπως το φύλο, η σεξουαλικότητα, η εθνικότητα, οι σωματικές ικανότητες και η ιδιοκτησία κεφαλαίου και γης. Τα υποκείμενα, όπως μας αναφέρει, για να αναγνωρίζονται ως «ανθρώπινα», θα πρέπει να εξασφαλίζουν τη συμμόρφωση τους με τα κανονιστικά πρότυπα, που επιβάλλει ο ορισμός του «ανθρώπου» στο δυτικό και φιλελεύθερο πλαίσιο.⁴¹

Στις 21 Σεπτεμβρίου του 2018 πραγματοποιήθηκε η δολοφονία της Ζάκη. Εκείνη την ημέρα η άγρια επίθεση του ιδιοκτήτη του κοσμηματοπωλείου, η βία των αστυνομικών, η συγκάλυψη των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η απάθεια των πολιτών συναρμολογήθηκαν, προσφέροντας μια εικόνα παγωμένη και παγιωμένη στο χρόνο, που ακόμη κι αν τίποτα δεν ακουγόταν ούρλιαζε: «οργή και θλίψη». Η συνθήκη στην οποία βρέθηκε ο Ζακ Κωστόπουλος, απελευθέρωσε για πολλές και πολλούς μια σειρά από σπασμωδικά ερωτήματα: υφίσταται δικαιοσύνη μέσα στο νεοφιλελεύθερο κράτος; οι έντονες εξάρσεις της βίας από πόσους πυρήνες ασκούνται και συγκαλύπτονται; Πως γίνεται να μην εμφανίστηκε τίποτα και κανείς, σαν εμπόδιο τυχαίο ή συνειδητό, όσο εκτυλισσόταν η ιστορία του Ζακ; Αντλώντας από τον Δημήτρη Παπανικολάου είναι κατανοητό πως, πέρα από τις ξεκάθαρες

---

³⁹ Eirini Avramopoulou, *The Affective Echoes of an Overwhelming Life: The Demand for Legal Recognition and the Vicious Circle of Desire in the Case of Queer Activism in Istanbul*, ό.π., σελ. 57

⁴⁰ Judith Butler, *Βία, Πένθος, Πολιτική*, ό.π., σελ. 550

⁴¹ Judith Butler και Αθηνά Αθανασίου, *Απ-αλλοτρίωση: Η Επιτελεστικότητα στο Πολιτικό*, Α. Κιουπκιάλης (μτφρ.), Α. Μανταίου (επίμ.), Τόπος, Αθήνα, 2016, σελ. 273

μορφές σωματικής βίας, όπως ο εγκλωβισμός της Zackie Oh και η βία από τα σώματα ασφαλείας, φανερώθηκε και ένα πιο «βαθύ δίκτυο ρατσισμού, φοβίας και εθνικισμού».⁴² Η δυσκολία που υπήρξε για να αποδειχθεί η σκληρή βία από την πλευρά του Έλληνα καταστηματούχου και των σωμάτων ασφαλείας, αλλά και η επιμονή της ελληνικής κοινωνίας και των μέσων ενημέρωσης στην «ιδιαίτερη περίπτωση» του Ζακ, επιβεβαίωσαν πως οι άνθρωποι, που δεν ταυτίζονται με αυτό, που κατασκευάζει ο κυρίαρχος λόγος ως «ορθό», αντιμετωπίζουν τη βία και εξοβελίζονται από το «ανθρώπινο».⁴³ Στις πένθιμες εκείνες ημέρες που ακολούθησαν, τα τηλεοπτικά show καλούσαν τους τηλεθεατές να λύσουν το μεγάλο μυστήριο γύρω από την προσωπικότητα του Ζακ, μετατρέποντας σε θέαμα την οδύνη για τον Άλλο. Η μεγάλη τους συμβολή στην υπόθεση ήταν να αναδείξουν ποια είναι η μοίρα της τοξικομανίας και της ληστείας, αφήνοντας την ελληνική λαϊκή βούληση να αποφασίσει για το αν έπραξε σωστά ο ιδιοκτήτης του καταστήματος. Ακόμη, προσπάθησαν να εμποδίσουν ένα υπαρκτό συλλογικό συν-αίσθημα απώλειας να εκφραστεί, αναιρώντας, συγχρόνως, τις πολιτικές διεργασίες και τις ψυχικές κινήσεις των υποκειμένων, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ριζοσπαστικές ταυτίσεις και αποταυτίσεις. Παρόλα τα εμπόδια, τα σπασμωδικά ερωτήματα και η οδύνη που κουβαλούν μεταμορφώθηκαν. Έγιναν συλλογικό πένθος, αγωνιστικές δράσεις, έρευνα, δυναμικά και ευάλωτα σύμβολα μέσα από συν-αισθηματικές ιδέες και υλικά.

3.1 Ιδιοκτησία= Ελευθερία και/ή Θάνατος

Τα πρώτα θανάσιμα χτυπήματα που δέχτηκε το σώμα της Ζάκη ήταν από τον ιδιοκτήτη του καταστήματος στο οποίο εγκλωβίστηκε. Ένα σώμα που ολοφάνερα ένοιωθε περισσότερο απειλή, παρά απειλούσε την ακεραιότητα άλλων σωμάτων, βρέθηκε να κλωτσιέται θανάσιμα στο κεφάλι, επειδή βρίσκονταν μέσα σε ιδιοκτησία άλλου κατόχου. Το γεγονός αυτό φαίνεται πως έδωσε το «δικαίωμα» στον ιδιοκτήτη

---

⁴² Δημήτρης Παπανικολάου, <http://feministiga.net/ratsismow-omofovia-thanatopolitiki-pali/>

⁴³ Judith Butler, Βία, Πένθος, ό.π., σελ. 552

να κινηθεί βίαια και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, που με εξωπραγματική ταχύτητα διαλευκάνανε την υπόθεση, να κατηγορήσουν τον Ζαχαρία για ληστεία και τοξικομανία. Η ακολουθία αυτών των γεγονότων δεν είναι τυχαία, αν σκεφτούμε τι σημαίνει ιδιοκτησία στην ελληνική πραγματικότητα. Οι απαντήσεις μπροστά σε αυτό το στοιχείο δόθηκαν με ευκολία, λόγω των κυρίαρχων σημασιών και των νοηματοδοτήσεων της. Η ιδιοκτησία εν δυνάμει πάντα απειλείται, ειδικά όσο υπάρχουν άνθρωποι που ανήκουν στο περιθώριο. Τα φαντάσματα της απειλούμενης ιδιοκτησίας και των απόβλητων συντηρούν το φόβο και μπορούν να λύσουν κάθε μυστήριο. Η παραπάνω πραγματικότητα, καλά εμπεδωμένη από την ελληνική κοινωνία, εντατικοποιείται εν μέσω οικονομικής και αξιακής κρίσης. Στο πλαίσιο αυτό απελευθερώνεται μια σειρά από φοβίες, κατευθυνόμενες προς το ευάλωτο κομμάτι της κοινωνίας, μετατρέποντας τον ρατσισμό, τον μισογυνισμό, την τρανσφοβία, την ομοφοβία και την τοξικοφοβία συγκροτητικά στοιχεία της. Το κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας, που υπερασπίζεται με ηρωικό σθένος μιας άλλης εποχής, την ιδιοκτησία του, αψηφώντας τις έννοιες και την σημασία της ζωής και του θανάτου, είναι προϊόν της καθεστηκυίας τάξης. Αξίζει να σημειώσουμε πως μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων καθιερώθηκε η φιλελευθεροποίηση και η συντηρητικοποίηση των δυτικών κρατών.⁴⁴ Η φιλελεύθερη σκέψη ανέδειξε την ιδιοκτησία ως τον τόπο εκείνο που εκπληρώνεται η ελευθερία και η παραγωγικότητα.⁴⁵ Η εγρήγορση των καπιταλιστικών οικονομικών διαδικασιών δεν άφησαν ανέγγιχτες τις υπόλοιπες σφαίρες της ζωής, αλλά οι καπιταλιστικές σχέσεις εισδύουν σταδιακά και ιστορικά στις εκφάνσεις των κοινωνικών σχέσεων.⁴⁶ Η ιδιοκτησία δεν προέκυψε από τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, ούτε είναι σκοπός της παρούσας έρευνας να την αμφισβητήσει, αλλά στο πλαίσιο της νεοφιλελεύθερης, οικονομοκεντρικής πολιτικής, που προέχει η εξασφάλιση των ατομικών αναγκών μέσα από την ανταγωνιστική αγορά, η «οικονομία» μεταμορφώνεται «στον έσχατο τόπο της εμπειρίας της ελευθερίας μας».⁴⁷ Όσο η ελευθερία των υποκειμένων βιώνεται κυρίως μέσα από οικονομικές παραμέτρους,

---

⁴⁴ Κορνήλιος Καστοριάδης, *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, ό.π., σελ. 31

⁴⁵ Pablo Alonso Gonzalez, «From a Given to a Construct: Heritage as a Commons», *Cultural Studies* 28/3, (2014), σελ. 364

⁴⁶ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ.97

⁴⁷ Michael Fossel, <https://www.blod.gr/lectures/to-mellon-tis-eleytherias/>

όπως η κατανάλωση αγαθών, η συσσώρευση κεφαλαίου και ιδιοκτησίας, και όσο διεισδύουν οι καπιταλιστικές σχέσεις στις υπόλοιπες εκφάνσεις της ζωής, τόσο λιγότερη σημασία θα έχουν άλλες, απαραίτητες διαστάσεις της ελευθερίας όπως η ασφάλεια στο δημόσιο χώρο. Η κρισιμότητα των εν λόγω διαδικασιών γίνεται, επίσης, φανερή από το γεγονός πως μπροστά στην συνθήκη που αναλύουμε, πολίτες πούλησαν βιντεοσκοπημένα στιγμιότυπα από την βαριά κακοποίηση του Ζαχαρία σε μέσα ενημέρωσης.⁴⁸ Πρόκειται για μια πράξη που επιτρέπει η ελεύθερη αγορά, η ηθική μας; Όπως για ένα μέρος του πληθυσμού δεν είναι δυνατό να αμφισβητηθεί η ατομική ιδιοκτησία, ακόμη και μπροστά σε αποτρόπαια εγκλήματα, η οικονομική πολιτική του νεοφιλελευθερισμού, μεταδιδόμενη από τον κυρίαρχο λόγο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, δεν «χωράει» αμφισβητήσεις και παρεμβάσεις,⁴⁹ ακόμη κι αν η πολιτική του καταδικάζει ορισμένες κοινωνικές ομάδες και ανθρώπους στην ένδεια, στην θεσμική και μη θεσμική βία, στον ρατσισμό και την εξαθλίωση. Πρόκειται για δύο παραδείγματα που παρουσιάζουν πράγματι την θανατοπολιτική ως «κοινή λογική».⁵⁰ Το πλεονέκτημα της ιδιοκτησίας στη μιντιακή πραγματικότητα και την πρωτοβουλία του κοσμηματοπώλη καθίσταται ολοφάνερο, καθώς αποτελεί ένα από αυτά τα χαρακτηριστικά, που επιτρέπουν την αναγνώριση του ανθρώπινου και του δικαιώματος.

3.2. Η αστυνόμευση της παράβασης του: επιθυμώ

Η δεύτερη επίθεση στο σώμα του Ζακ προκλήθηκε από την αστυνομία. Η εικόνα του ταλαιπωρημένου, ετοιμοθάνατου σώματος στα χέρια της αστυνομίας στοίχειωσε την συλλογική μνήμη και μας υπενθύμισε συν-αισθηματικά τι σημαίνει το να μην συμβαδίζεις με την αρρενωπή νόρμα. Παρακολουθήσαμε με δυσκολία το

---

⁴⁸ Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 9

⁴⁹ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 48

⁵⁰ Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, ό.π., σελ. 10

τραυματισμένο σώμα του Ζακ να δυσκολεύεται να σταθεί όρθιο, ενώ δέχεται επανειλημμένες σωματικές επιθέσεις από τους παρευρισκόμενους και εμπλεκόμενους άνδρες, με την σκηνή να καταλήγει στην «διάσωση» του αστυνομικού σώματος. Η εν λόγω διάσωση και η εμπλοκή της αστυνομίας οδήγησε σε παραληρηματικές απορίες σχετικά με το τι συνέβη και το ποιον τελικά κατόρθωσε να διασώσει το σώμα της αστυνομίας: τον κοσμηματοπώλη από ενδεχόμενη κλοπή; Ή το δημόσιο χώρο από την επικίνδυνη συμπεριφορά των απόβλητων; Παρόλο που θα αποτελούσε φιλμ επιστημονικής φαντασίας ένα μόνο σώμα σε αυτή την κατάσταση να αντεπιτεθεί σε ένα ολόκληρο σώμα εξοπλισμένων και ετοιμοπόλεμων ανδρών, οι αστυνομικοί επιτέλεσαν το ρόλο τους, βιαιοπραγώντας με τη σειρά τους πάνω στο σώμα της Ζάκη. Η κουήρ κοινότητα που κινητοποίησε μια αγωνιστική απάντηση απέναντι στην πολύπλευρη βία που εκτέθηκε ο Ζακ, νοηματοδότησε την αστυνομία ως «μηχανισμό καταστολής που ενσαρκώνει σε απόλυτο βαθμό τα χαρακτηριστικά της επιθετικής και τοξικής αρρενωπότητας, που στρέφει τις μπότες και τα γκλόπ της στα σώματα που δεν ταυτίζονται με τη νόρμα»⁵¹. Η παραβατική συμπεριφορά της αστυνομίας υφίσταται κι όταν έχει στο στόχαστρο ευάλωτα, ταλαιπωρημένα σώματα η αδικία μετατρέπεται σε συλλογικό τραύμα. Η Butler στις επεξεργασίες για τις «συμμαχίες των σωμάτων και την πολιτική του δρόμου» περιγράφει, πως ένα από τα αιτήματα των κουήρ ομάδων σήμερα είναι η προστασία τους από τα μέλη της αστυνομίας, καθώς πρόκειται για έναν μηχανισμό που συχνά, αντί να προστατεύει τους πολίτες από εγκλήματα, που διαπράττονται πάνω τους, τα διαπράττει η ίδια.⁵² Στο σημείο αυτό τίθεται το εύλογο ερώτημα: δύναται ο μηχανισμός της αστυνομίας να προστατέψει αυτό, που δεν αναγνωρίζεται ως ανθρώπινο, ειδικά όταν ο μηχανισμός αυτός έχει μια ιδιαίτερη θέση στην διαχρονική βία που δέχονται τα κουήρ σώματα;⁵³ Η αμφίθυμη δράση του κατασταλτικού μηχανισμού της αστυνομίας σε παγκόσμιο επίπεδο, φανερώνει με τη σειρά της, τις παραδοξότητες «της κρίσης του λόγου», καθώς, ενώ τα νεοφιλελεύθερα κράτη προσφέρουν ως ένα βαθμό την αναγνώριση και την ασφάλεια σε κάποια σώματα,

---

⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 10

⁵² Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 94

⁵³ Eirini Avramopoulou, *The Affective Echoes of an Overwhelming Life: The Demand for Legal Recognition and the Vicious Circle of Desire in the Case of Queer Activism in Istanbul*, ό.π., σελ. 57

συγχρόνως, οι πολιτικές τους επιτρέπουν την βία και την θανατοπολιτική, εξολοθρεύοντας τα Άλλα, για την νόρμα, σώματα, ακόμη και σε θεσμικό επίπεδο. Ακολουθώντας τη σκέψη του Pierre Bourdieu κατανοούμε πως η δυσκολία για να ασκηθεί μια ουσιαστική κριτική και να εφαρμοστεί μια συλλογική πολιτική από τα κάτω σε σχέση με τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές, εντοπίζεται στη «φύση» του εν λόγω καθεστώτος, δηλαδή στην ικανότητα του να αυτό-ορίζεται ως προοδευτικό και δημοκρατικό την ίδια στιγμή που εφαρμόζει συντηρητικές, κατασταλτικές πολιτικές.⁵⁴ Αν λάβουμε υπόψη πως οι έμφυλες επιτελέσεις επιτηρούνται και καλούνται μέσα από αυτή την επιτήρηση να συμμορφώνονται στα στενά όρια του κοινωνικού και βιολογικού φύλου, ο ρόλος της αστυνομίας απέναντι στην πολιτική κουήρ επιτελεστικότητα, ενσαρκώνει την απαραίτητη για το ορθολογικό κράτος αστυνόμευση των ενσώματων επιτελέσεων στη δημόσια σφαίρα. Επομένως, δεν σηματοδοτεί μόνο έναν μηχανισμό που διώκει την παράβαση (με μια αφηρημένη έννοια), αλλά μέσα από την ενσάρκωση του αρρενωπού, αρμόζοντος, υγιούς σώματος, δηλαδή το πρότυπο του εθνικού ανδρισμού, διώκει αντισυμβατικές ενσώματες επιτελέσεις και επιθυμίες, οι οποίες όμως καθορίζουν την βιωσιμότητα των υποκειμένων. Η εικόνα του σώματος της Ζάκη ήταν τραυματική και προκλητική, ακριβώς επειδή η «αστυνόμευση μας υπενθυμίζει την ιστορικότητα της δίωξης της επιθυμίας»,⁵⁵ αλλά και τις συνέπειες αυτής.

Η τρίτη μορφή βίας που δέχτηκε ο Ζακ είναι αποκλειστικά συμβολική και σχετίζεται με την συγκάλυψη των **μέσων μαζικής ενημέρωσης**. Το ζήτημα αυτό σε σχέση με το ερευνητικό μας ερώτημα μας αποδεικνύει, πως για να υπάρξει μια συλλογική σύλληψη και πρακτική της κοινωνικής δικαιοσύνης, είναι απαραίτητο να επικεντρωθούμε, όχι μόνο στις βίαιες επιθέσεις απέναντι στην τάξη των ευάλωτων σωμάτων, αλλά να ανιχνεύσουμε τους τρόπους με τους οποίους «μοιράζεται και οργανώνεται η βία»,⁵⁶ μέσα στο σύνθετο πλέγμα των σχέσεων ιεραρχίας, που

---

⁵⁴ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 77

⁵⁵ Eirini Avramopoulou, *The Affective Echoes of an Overwhelming Life: The Demand for Legal Recognition and the Vicious Circle of Desire in the Case of Queer Activism in Istanbul*, ό.π., σελ. 49

⁵⁶ Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, ό.π., σελ. 21

επιβάλλει και αναπαράγει το καθεστώς της νεοφιλελεύθερης επισφάλειας. Οι πρώτες τηλεοπτικές ειδήσεις μετά την δολοφονία, έσπευσαν να στοχοποιήσουν τον Ζακ Κωστόπουλο ως ληστή και τοξικομανή, που αυτοτραυματίστηκε θανάσιμα. Η κυρίαρχη ενημέρωση δεν δίστασε να προβεί στα παραπάνω και να παρουσιάσει την Zackie Oh ως απειλή, ακόμη και αν παράλληλα προβάλλονταν εικόνες, που αποδείκνυαν τη σκληρή βία απέναντι της. Ο εγκλωβισμός του Ζακ στο κοσμηματοπωλείο δεν συνέβη ούτε λόγω ληστείας, ούτε λόγω τοξικομανίας, ωστόσο η ατμόσφαιρα των ημερών σχεδόν σε «έπειθε» πως αν ισχύουν αυτά τα δύο στοιχεία η υπόθεση αυτόματα κλείνει. Τα εμπόδια για δικαιοσύνη, που ακολουθούν το ένα το άλλο, όσον αφορά την απάνθρωπη συνθήκη στην οποία βρέθηκε ο Ζακ, χωρίς να είναι επίδοξος ληστής ή τοξικομανής, οδηγούν σε συλλογισμούς φρίκης για τις περιπτώσεις εκείνες, που τα θύματα είναι επιβαρυμένα με όμοιες κατηγορίες. Εκτός των άλλων παρακολουθήσαμε την απαξίωση ενός νεκρού και ταλαιπωρημένου σώματος, μέσα από λόγους που στοχοποιούν τους «φανταστικούς»-φασματικούς άλλους, που απειλούν την ιδιοκτησία και την νομιμότητα, σπιλώνοντας την ζωή, το θάνατο και την μνήμη του Ζαχαρία. Η διαχείριση των μέσων ενημέρωσης δημιούργησε μια διλημματική ατμόσφαιρα γύρω από την προσωπικότητα του Ζακ, αναμένοντας το αποτέλεσμα: θύμα ή θύτης. Το δίλλημα-ερώτημα θύμα ή θύτης δημιούργησε, επίσης, μια απόσταση από το βίαιο συμβάν, εισάγοντας την σκληρή πολιτική πραγματικότητα στον κόσμο του θεάματος. Όπως υποστηρίζει η Αγγελική Ψαρρά στην δολοφονία του Ζακ, αλλά και της Ελένης Τοπαλούδη η ενημέρωση «εμπόδισε μια συλλογική διεργασία πένθους προσανατολισμένη στην πολιτική πραγμάτωση της απώλειας».⁵⁷ Η απόσταση που παράγεται από την διαχείριση και τον λόγο της ενημέρωσης μεταξύ του «κοινού» και των θυμάτων, είναι κρίσιμης σημασίας, επειδή αναπαράγει μια πολιτική της ατομικότητας και του εγκλωβισμού. Με άλλα λόγια η εικονική απόσταση διατηρεί τις θέσεις των υποκειμένων στις θέσεις, που ήδη λαμβάνουν και που αναμένεται να λαμβάνουν. Μέσα από αυτή τη διαδικασία δεν επιτρέπεται να συσχετιστεί το άτομο-τηλεθεατής με βιώματα και γεγονότα, που λαμβάνουν χώρα στη δημόσια σφαίρα. Από τη στιγμή που η δημόσια

---

⁵⁷ Αγγελική Ψαρρά, Φονικές Όψεις της Έμφυλης Βίας: Μια Πρόταση Συνομιλίας, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 59

σφαίρα προσλαμβάνεται ως ένας χώρος πλήρως λειτουργικός και ορθολογικός, που κατά διαστήματα απειλείται, το μόνο που μένει είναι να μπορούν οι τηλεθεατές να γνωρίζουν πότε ξεπεράστηκε ο κίνδυνος, πότε επανήλθε η νομιμότητα και πότε έλαμψε η δικαιοσύνη. Για τον Pierre Bourdieu η κυρίαρχη δημοσιογραφία έρχεται στο επίκεντρο, όταν πρόκειται να επεξεργαστούμε ενδεχόμενες τομές και μετασχηματισμούς για μια διαφορετική οργάνωση της κοινωνίας, επειδή παράγει και αναπαράγει τις «αυτονόητες» δυνατότητες και αδυνατότητες του πολιτικού παρόντος, αναιρώντας τις συνέπειες του και καταδικάζοντας τις θέσεις, που δεν ανταποκρίνονται στην ιστορική πρόοδο και την ντετερμινιστική πίστη του φιλελεύθερου ορθολογισμού.⁵⁸

Όπως αναφέρεται στην αρχή του κεφαλαίου, η τέταρτη μορφή συμβολικής βίας προήλθε από την ουδέτερη στάση των πολιτών, που παρακολούθησαν το περιστατικό, αλλά και από όσους, εφοδιασμένοι με την ίδια **απάθεια**, επιλέγουν να σιωπούν. Όπως σε πολλά κείμενα στην μνήμη της Zackie Oh υποστηρίζεται πως οι μορφές συμβολικής βίας μοιράζονται ομοιότητες με τις ξεκάθαρες, είναι, δηλαδή, όμοια βίαιες και καθηλωτικές.⁵⁹ Το συνειδητό εμπόδιο στην δολοφονία του Ζακ δεν εμφανίστηκε. Το ενδεχόμενο αυτό θα απαιτούσε μια αλληλέγγυα στάση δρώντων υποκειμένων. Ένα σώμα μόνο του, μπροστά στις βίες που παράγει η οργάνωση του ετεροκανονικού δημόσιου χώρου, παραβιάζοντας την υπόσταση όσων βρίσκονται στο τέλος της ιεραρχικής επιβαλλόμενης κατάταξης, από το ανδρικό, εθνικό, φιλελεύθερο πρότυπο του ανθρώπινου, είναι προορισμένο να απουσιάζει. Ωστόσο, η παρουσία πολλών σωμάτων ή η αντίταξη μιας συλλογικής επιτελεστικής εξουσίας απέναντι στην βία, δύναται να αμφισβητήσει ή και να παρεμποδίσει την εξουσία, που απειλεί τα ευάλωτα σώματα. Αντίθετα, η συνωστισμένη Γλάδστωνος συνέχισε να κινείται και να λειτουργεί, ακολουθώντας την κανονιστική γραμμικότητα των χρονικοτήτων και των χωρικοτήτων της. Η παρεμβολή της δολοφονίας στο χώρο και

---

⁵⁸ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 33

⁵⁹ Ζωή Κόκαλου, Πένθος, Υλικό Αγώνα, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 53

το χρόνο εμφανίστηκε σαν θέαμα για ένα τυχαίο κοινό, καθώς η συλλογική δράση δεν πραγματώθηκε ποτέ. Η απουσία αυτού του συνειδητού εμποδίου, οδηγεί στην προσέγγιση του σώματος του Ζακ ως ένα σώμα ήδη κοινωνικά νεκρού και επικίνδυνου.⁶⁰ Ακόμη, φανερώνει τις προεκτάσεις της κυριαρχίας του ατομικισμού, που φέρει τις συνέπειες της απάθειας, της σιωπής, του κυνισμού, του φόβου και της παραίτησης. Μια κοινωνία που συνδέεται κυρίως μέσα από την πρόσληψη μιας απομονωμένης ατομικότητας, δεν μπορεί παρά να αδιαφορήσει για τον πόνο του άλλου, καθώς η πραγματικότητα του απομονωτικού εγώ δεν είναι σε θέση να αισθανθεί και να απελευθερώσει τους τρόπους, με τους οποίους εν δυνάμει συνδέεται με τους άλλους. Η αδυνατότητα μιας αντίδρασης μπροστά στην κακοποίηση, φανερώνει τις εγκλωβισμένες και εγκλωβιστικές ενικότητες, μέσα σε μια δημόσια σφαίρα από την οποία απουσιάζει η πολιτική και συν-αισθηματική σύλληψη της. Τα παραπάνω αποτελούν συνέπεια των κυρίαρχων, αναμφισβήτητων δεσμών, βάσει των οποίων οργανώνεται η πόλη. Η πεποίθηση πως οι πολίτες συνδέονται μεταξύ τους κυρίως μέσα από τους δεσμούς, που προκύπτουν από το μοίρασμα της ίδιας πατρίδας, της ίδιας οικογένειας και της οικονομικής τους δραστηριότητας, αγνοεί πως οι άνθρωποι μοιράζονται συλλογικά συν-αισθήματα, επιθυμίες και σωματικές ανάγκες, που μπορεί να υπερβαίνουν τους καθιερωμένους και επιβεβλημένους δεσμούς. Οι δεδομένοι δεσμοί που βασίζονται στην ύπαρξη του άλλου έθνους, της άλλης οικογένειας, των άλλων ταξικών στρωμάτων, δημιουργεί διαχωριστικές γραμμές, που φαντάζουν ανυπέρβλητες. Το αποτέλεσμα είναι μια μελαγχολική και απειλητική δημόσια σφαίρα, που μοιράζεται αφηρημένους και επιβεβλημένους δεσμούς και αξίες, χωρίς να μοιράζεται μια συλλογική πολιτισμική συνάφεια και ηθική.

Εκτός από τα παραπάνω στον τόπο της δολοφονίας πολύ γρήγορα έσπευσαν να εμφανιστούν μέλη ακροδεξιών ομάδων. Στόχος της εμφάνισης ήταν να επιτεθούν με τη σειρά τους στην ζωή και την μνήμη του Ζακ. Στοχοποιώντας τοξικομανείς και

---

⁶⁰ Μάριος Χατζηπροκοπίου, Γλίτερ Αντί για Χώμα: Από το «Εις Τόπον Χλοερόν» στο “Like a Prayer”, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 109

ομοφυλόφιλους απέδειξαν πως το αστικό περιβάλλον είναι ακόμη πιο επικίνδυνο από όσο μπορούμε να συλλάβουμε. Τα συνθήματα μίσους φανέρωσαν πόσο ανεπιθύμητα είναι τα μη αρμόζοντα σώματα και πόσο εχθρική είναι η δημόσια σφαίρα για όσες και όσους αντιστέκονται. Η άμεση επίθεση που συνοψίζει η φράση «πρεζάκια και γκέι δεν είστε αναγκαίοι», πέρα από την σιωπή και την συγκάλυψη, είναι ένας ακόμη βίαιος τρόπος να απαντήσει και να απευθυνθεί κανείς στην ετερότητα, στην εξαθλίωση και τον πόνο του άλλου. Η εν λόγω εμφάνιση δεν βρίσκεται αποκομμένη και απομονωμένη από το πολιτισμικό και πολιτικό πλαίσιο, αλλά αποτελεί ένα ακόμη κομμάτι στο ψηφιδωτό της βίας και της θανατοπολιτικής. Στην ομιλία που πραγματεύεται το «μέλλον της ελευθερίας» ο Michael Foessel αναδεικνύει δύο αλληλοσυμπληρούμενες παράλληλες διαδικασίες από την πλευρά των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στο σύγχρονο παρόν. Όπως έγινε κατανοητό και από το παράδειγμα της Ζάκη η απουσία της πολιτικής σκέψης και δράσης διογκώνεται, ενώ ταυτόχρονα, παράγονται και πολιτικοποιούνται ταχύτατα και χωρίς ιδιαίτερους προβληματισμούς εθνικιστικές και ακροδεξιές κινήσεις. Με άλλα λόγια το πλέγμα των σχέσεων κυριαρχίας στο νεοφιλελεύθερο τοπίο, εμποδίζει τις πολιτικοποιήσεις ωθούμενες από την αλληλεγγύη από τα κάτω και αναπαράγει, πολιτικοποιήσεις από τις οποίες «θα έπρεπε να μας προστατέψει».⁶¹ Η ατμόσφαιρα της ελληνικής πραγματικότητας διαμορφωμένη από την δράση της αστυνομίας, τον λόγο της κυρίαρχης δημοσιογραφίας, το συντηρητικό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας, που αγνοεί ή επικροτεί την βία και τέλος την φασίζουσα δράση ομάδων, που έσπευσαν να υπερασπιστούν τον ιδιοκτήτη του κοσμηματοπωλείου, φανερώνουν, όπως το θέτει η Αθανασίου πως «όλες/οι είμαστε αναγκαίες και μάλιστα αναγκαία μαζί»⁶²

Το παράδειγμα του Ζακ και οι τέσσερις όψεις της βίας με τις οποίες ήρθε αντιμέτωπος την ημέρα της δολοφονίας του, αποδεικνύουν την «πολιτική σημασία της επιτελεστικότητας».⁶³ Με άλλα λόγια φανερώνει το «κόστος»⁶⁴, που εμφανίζεται

---

⁶¹ Michael Fossel, <https://www.blod.gr/lectures/to-mellon-tis-eleytherias/>

⁶² Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, ό.π., σελ. 21

⁶³ Ειρήνη Αβραμοπούλου, Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος, ό.π., σελ. 28

⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 28

σε κάθε αντίσταση και μη πειθάρχηση των υποκειμένων στον κανονιστικό έμφυλο λόγο. Η παρέκκλιση από την έμφυλη ρυθμιστική επιτέλεση οδηγεί στο εν λόγω κόστος, που δύναται να λάβει τόσες μορφές όσες και τα κανονικοποιημένα πλαίσια στα οποία θα εμφανιστεί. Μια κουήρ επιτέλεση, δεν μπορεί παρά να είναι πολιτική, επειδή μέσα από την δυναμική και δυναμιτιστική εμφάνιση της, είναι σε θέση να δώσει σάρκα και οστά στο ενδεχόμενο μιας αλλαγής και μιας ελευθερίας, ανυπάκουες ακόμα και μπροστά σε «ιερούς» κανόνες, που κάνουν την κοινωνία να διατηρεί με έναν τελετουργικό τρόπο την ορθολογική κοσμοθεωρία της. Οι αποδιάρθρωτικές συνέπειες που φέρει μια τέτοια ανυπακοή, οδηγούν σε συμβολική, πραγματική, ακόμη και σε θανάσιμη βία. Επειδή εν δυνάμει προέρχεται από τόσους θεσμούς, ομάδες και υποκείμενα, εκδηλώνεται σε δημόσια περιβάλλοντα, αλλά διαπερνά και την ιδιωτική σφαίρα. Με τις κρατικές μορφές της, και με ορατές τις σεξιστικές και ομοφοβικές διαστάσεις της, εκδηλώνεται σε θεσμοθετημένα υγειονομικά και νομικά πλαίσια,⁶⁵ χωρίς να λείπουν στο εσωτερικό της νομιμοποιημένης και κανονικοποιημένης βίας, οι θεσμικά παράνομες εκδηλώσεις της, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της κατασταλτικής δράσης της αστυνομίας. Όπως φαίνεται παραπάνω από το πλαίσιο αυτό δεν λείπουν τα κυρίαρχα μέσα ενημέρωσης, που σχεδόν παραδοσιακά όταν αναφέρονται στα περιστατικά βίας αναφορικά με την έμφυλη ταυτότητα, λείπουν από το λόγο τους εκείνα τα στοιχεία, που θα απέτρεπαν πολλές συνέπειες.

Ο Παναγιώτης Αντωνιάδης σημειώνει πως η οικονομική κρίση στον ελλαδικό χώρο πολλαπλασίασε τα κρούσματα βίας, που πυροδοτούνται από τον σεξισμό και την ομοφοβία. Η εκ νέου προσκόλληση στις αξίες της πατριαρχίας και της ετεροκανονικότητας για την ενσάρκωση του «καθαρού» πατριωτικού ιδεώδους, έγινε ξεκάθαρη στο πλαίσιο του υγειονομικού συστήματος «θεσμοθετώντας την ομοφοβία» στο εσωτερικό του και καθιστώντας μη αμφισβητήσιμες τις βιοπολιτικές και θανατοπολιτικές όψεις του κράτους πρόνοιας.⁶⁶ Αξίζει να σημειώσουμε, επίσης,

---

⁶⁵ Βενετία Κάνσκα, Όταν τα αγόρια κλαίνε, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 91

⁶⁶ Παναγιώτης Αντωνιάδης, «Ο Ζακ Που Ήταν Zackie κι Ήταν κι Οροθετικός»: Η Μελαγχολική Δόμηση της Αντρικής Ομοφυλοφιλίας και τα Όρια των Πολιτικών της Ταύτισης, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 77

πως κατά τη διάρκεια της πανδημικής κρίσης, που ξέσπασε το 2019, εμφανίστηκε ένα νέο κύμα έμφυλης βίας και γυναικοκτονιών, καθιστώντας σαφές πως οι οικονομικές και υγειονομικές κρίσεις, έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της επισφάλειας των κοινωνικών ομάδων και των ατόμων, παρόλο που πρόκειται για μια επισφάλεια και έναν κίνδυνο, που είναι πάντα παρόντα ήδη από πριν. Η Άλκηστη Ευθυμίου γράφοντας για το Ζακ, με το ερώτημα «δεν είναι αμιγώς πολιτική η βία που στοχεύει στην εξόντωση αυτών των άλλων σωμάτων;»⁶⁷ μας υπενθυμίζει πως τα παραπάνω δεν εκλαμβάνονται ως μέρος του πολιτικού. Το γεγονός πως θεσμικοί τόποι του κράτους και πολλοί εκπρόσωποι τους, όπως συμβαίνει στα αστυνομικά σώματα και το δίκαιο, αρνούνται να κάνουν τις απαραίτητες συνδέσεις και να δώσουν την σημασία, που απαιτεί η έμφυλη βία και οι δολοφονίες με πολιτικές διαστάσεις, έχει σημαντικές συνέπειες.⁶⁸ Αρχικά, δεν παρεμποδίζεται ο φαύλος κύκλος της βίας, ενώ, συγχρόνως, εμποδίζεται η σύνδεση μεταξύ των περιστατικών. Η έλλειψη αυτής της κρίσιμης σύνδεσης οδηγεί στην εγκατάλειψη των θυμάτων σε έναν ατομικό και ιδιωτικό αγώνα.⁶⁹ Κατ' επέκταση εμποδίζεται και η σύνδεση μεταξύ των ανθρώπων και των ομάδων, που μοιράζονται ή εν δυνάμει μοιράζονται τραύματα, συναισθήματα, πένθη, αλληλεγγύη και ελπίδες.

---

⁶⁷ Άλκηστη Ευθυμίου, Για την Ηχώ της Κουήρ Ζωής στην Μνήμη των Θανάτων, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 99

⁶⁸ Αγγελική Ψαρρά, *Φονικές Όψεις της Έμφυλης Βίας: Μια Πρόταση Συνομιλίας*, ό.π., 60

⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 63

Κεφάλαιο Τέταρτο

Κουήρ Μετασχηματισμοί και Χρονικότητες

«Πολύ συχνά η πολιτική ανυπακοή αποτελεί ηθική αναγκαιότητα»

--Judith Butler

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναλύσουμε τις δράσεις και τις αντιδράσεις, που πυροδότησε η δολοφονία του Ζακ, αναδεικνύοντας τα αποτελέσματα και τις αλλαγές, που φέρει η συλλογική διεκδίκηση της ελευθερίας από τα κάτω. Σύμφωνα με τον Ernesto Laclau η υλοποίηση των μετασχηματισμών, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια ριζοσπαστική δημοκρατική αλλαγή, είναι πραγματοποιήσιμη μόνο στο βάθος δεκαετιών, όπου μια ολόκληρη γενιά εμπλέκεται και παρεμβαίνει σε όλες τις εκφάνσεις της διανοήσης και της πρακτικής, όπως η πολιτική, η οικονομία, η αισθητική και η φιλοσοφία.⁷⁰ Επιλέγεται το παράδειγμα του Ζακ και των κουήρ δεσμών, επειδή είναι σε θέση να αναδείξουν απαραίτητα εργαλεία για ένα ριζοσπαστικό πολιτικό εγχείρημα. Μέσα από την εν λόγω ανάλυση υποστηρίζεται πως η απώλεια και το πένθος, η κουήρ επιτέλεση, η πολιτική του συν-αισθήματος και της ανυπακοής, αποτελούν βιωματικές θέσεις και πρακτικές, που δημιουργούν μια ασυγχρονία στη γραμμικότητα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Με άλλα λόγια είναι σε θέση να δημιουργήσουν παροντικούς, υπερβατικούς χρόνους και χώρους, που μέσα από την συλλογική εξάσκηση των κοινών και των συν-αισθημάτων γίνονται υλοποιήσιμα τα ενδεχόμενα του μέλλοντος.

---

⁷⁰ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ. xv

4.1 Η φασματική Ζάκη

Η κριτική επινόηση του «δικαιώματος να έχουμε δικαίωμα» από την Arendt φωτίζει εκείνον τον τόπο, που τίθεται το όριο ανάμεσα στο πολιτικό και το μη πολιτικό, ανάμεσα στην ύπαρξη και την γυμνή ζωή. Είναι αυτός ο τόπος, που δύναται να διευρυνθούν τα όρια του πολιτικού, καθώς αναδεικνύεται το υποκείμενο, που δεν αναγνωρίζεται με νομικούς και πολιτικούς όρους, ως ένα ριζοσπαστικά πολιτικό υποκείμενο, που θέτει υπό αμφισβήτηση τις κυρίαρχες και δεδομένες διαστάσεις του πολιτικού και του ανθρώπινου.⁷¹ Η Ειρήνη Αβραμοπούλου αναλύοντας την σημασία «του δικαιώματος να έχουμε δικαίωμα», μας καλεί να το αντιληφθούμε ως ένα δικαίωμα, που δεν υφίσταται, εφόσον η καθολικότητα των δικαιωμάτων δεν εξασφαλίζει την ύπαρξη τους.⁷² Ακόμη, εισάγοντας τα φαντάσματα ως αναλυτικό εργαλείο, είναι δυνατό να προσεγγίσουμε αυτό, που είναι αόρατο, ανάξιο να βιωθεί, να θρηνηθεί και να του δοθεί προσοχή. Η φασματική ύπαρξη ως έννοια, βασισμένη στην κριτική του Derrida, σχετίζεται με την ηθική εκπλήρωση της αδικίας και της σιωπής. Υπό αυτό το πρίσμα διαταράσσει τις βεβαιότητες του παρόντος και αποσυναρμολογεί τις κυρίαρχες συλλήψεις του.⁷³ Τα παραπάνω μας επιτρέπουν την αλληλοσύνδεση του φασματικού τόπου με την κουήρ θεωρία και επιτελεστικότητα, καθώς δυναμιτίζουν την αρμονία των μεγάλων αφηγημάτων και των κυρίαρχων χρονικοτήτων και χωρικοτήτων, που απαγορεύουν την βιωσιμότητα σε ότι αποκλείουν. Η Ζάκη εμφανίζεται ως μια συμβολική μορφή και ως ένα νεκρό σώμα αντίστασης, που του στερήθηκε «το δικαίωμα να έχει δικαίωμα» στη ζωή, στην δικαιοσύνη και στην συλλογική μνήμη. Υπό αυτό το πρίσμα ο Ζακ επιστρέφει, μέσα από τους αγώνες και το πένθος μιας κοινότητας, που αποφασίζει να αντισταθεί, να πενήθει δημόσια και να συλλέξει εκείνα τα ενοποιητικά στοιχεία της, δίνοντας φωνή και υπόσταση σε ότι εξορίζεται από την κυρίαρχη πραγματικότητα και μνήμη. Με άλλα λόγια η απώλεια του Ζακ Κωστόπουλου ενεργοποίησε μια κουήρ κοινότητα μέσα από το τραύμα και την οδύνη, που προκάλεσε η δολοφονία του, δημιουργώντας μέσα από την απώλεια αυτό, που ορίζει η Butler ως ένα «ισχνό

---

⁷¹ Ειρήνη Αβραμοπούλου, *Επίμετρο*, ό.π., σελ. 180

⁷² Στο ίδιο, σελ. 178

⁷³ Jacques Derrida, *The Beast and the Sovereign*, ό.π.

εμείς».⁷⁴ Αξίζει να σημειώσουμε πως τα μέλη, που συγκρότησαν την εν λόγω κοινότητα τα ενώνει, εκτός από την οδύνη της απώλειας, η κοινή εμπειρία της βίας, της προσβολής και του αποκλεισμού. Η συγκρότηση ενός συλλογικού σώματος που συνδέεται και μοιράζεται μέσα από την δυναμική της ευαλωτότητας, των συναισθημάτων και των τραυμάτων της, αμφισβητεί την γραμμικότητα του χρόνου και του χώρου δημιουργώντας έναν υπερβατικό, αγωνιστικό τόπο αλληλεγγύης και αλληλοφροντίδας.

4.2. Η αγωνιστική δυναμική του πολιτικού πένθους

Στην ομιλία του για την Zackie Oh ο Μάριος Χατζηπροκοπίου αναφέρεται στην απώλεια της, ως «μια ζωή που εξορίζεται από την επίσημη σφαίρα του μνημονεύσιμου». Ωστόσο, η απώλεια αυτή οδήγησε σε συλλογικοποιήσεις και επιτελέσεις του πένθους με στόχο την διατήρηση της μνήμης.⁷⁵ Η κεντρική θέση που έχει στην ανάλυση του πολιτικού πένθους το έργο της Αντιγόνης,⁷⁶ μας επιτρέπει να επανανοηματοδοτήσουμε την σημασία του πένθους, αλλά και την έννοια της ανυπακοής. Το γεγονός πως στην εν λόγω αρχαία τραγωδία είναι κεντρικά, τόσο η έννοια της «πόλης», όσο και το «παραβατικό» πένθος, ενεργοποιεί μια σειρά από ερωτήματα και συνδέσεις σε σχέση με το παρόν. Πιο συγκεκριμένα, η Αντιγόνη δεν υπακούει και αντιστέκεται στο νόμο, που δεν αναγνωρίζει την απώλεια της και που της απαγορεύει να θρηνήσει δημόσια τον αδερφό της Πολυνείκη. Τα παραπάνω επέτρεψαν στην Judith Butler να προσεγγίσει μέσα από την Αντιγόνη τις πολιτικές συνθήκες εκείνες, όπου η απώλεια δεν αναγνωρίζεται και δεν επιτρέπεται να θρηνηθεί δημόσια. Οι αναλύσεις της συνηγορούν πως η απαγόρευση της έκφρασης της οδύνης στη δημόσια σφαίρα, σχετίζεται με την «απανθρωποίηση» τόσο του θανάτου όσο και της ζωής.⁷⁷ Μέσα από την προσέγγιση της υποστηρίζεται πως η βία

---

⁷⁴ Judith Butler, Βία, Πένθος, Πολιτική, ό.π., σελ. 536

⁷⁵ Μάριος Χατζηπροκοπίου, <https://www.youtube.com/watch?v=TCU-0npubCw>

⁷⁶ Όλγα Ταξίδου, Η Σαγήνη της Αντιγόνης ή η Αντιγόνη και οι Φιλόσοφοι, στο *Οι Αντινομίες της Αντιγόνης: Κριτικές Θεωρήσεις στο Πολιτικό*, Μ. Λαλιώτης, Α. Λαμπρόπουλος (μτφρ.), Έ. Τζελέπη (επίμ.), Εκκρεμές, Αθήνα, 2014, σελ. 3

στοχεύει σε εκείνους, που δεν είναι «πλήρως ζωντανοί» και σε εκείνους, που δεν θεωρούνται «πραγματικοί». Με άλλα λόγια η άρνηση της ίδιας της ύπαρξης τους, είναι αυτή που οδηγεί και στην άρνηση της απώλειας τους. Στο σχήμα αυτό η βία επιχειρεί να εξαλείψει αυτό, που δεν ταυτίζεται με το πραγματικό και το ορθό και συνεχίζει τη διαδικασία της βίας και της εξάλειψης μέσα από την άρνηση του πένθους και της δημόσιας οδύνης.⁷⁸ Η Αντιγόνη αποκλείεται από το ανθρώπινο, δεν μπορεί να θρηνήσει δημόσια τον Πολυνείκη και η απώλεια της δεν αναγνωρίζεται. Παρόλο που είναι παράνομο να προβεί στις παραπάνω πράξεις, τις υλοποιεί. Εκφέρει τον λόγο της εξουσίας, μιας εξουσίας που την αποκλείει από το ανθρώπινο.⁷⁹ Η κουήρ κοινότητα επιθυμώντας να αντιδράσει απέναντι στους θεσμούς και τους λόγους, που αντιμετωπίζουν ορισμένα σώματα ως επικίνδυνα και ξένα, χωρίς να αναγνωρίζουν τη βία που δέχονται και την απώλεια τους, οργάνωσε μια σειρά από δημόσια πένθη και δημιούργησε μια «πολυφωνία αντιδράσεων».⁸⁰

Οι πολιτικές δράσεις πένθους που πραγματοποιήθηκαν για τον Ζακ, φανερώνουν πως το πένθος μπορεί να γίνει αφορμή για πολιτικές διεκδικήσεις και να οδηγήσει στην παραγωγή λόγων, που αντιστέκονται στη βία και στην περιθωριοποίηση. Υπό την λογική αυτή επιτελέστηκαν διαφορετικές μορφές πένθους, που εναντιώνονται στην συμβατική του μορφή. Η πολιτική δράση ως απόρροια της απώλειας ήταν σε θέση να δημιουργήσει νέους τρόπους για την επιτέλεση του πένθους, με νέες νοηματοδοτήσεις και νέα υλικά. Πιο συγκεκριμένα, η παρουσία και η συμμετοχή των μελών της κουήρ κοινότητας και φίλων του Ζακ στην κηδεία, άλλαξε τον συμβατικό τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται τυπικά η τελετουργία. Στην ομιλία του ο Μάριος Χατζηπροκοπίου περιγράφει την τελετουργία και την απόφαση όσων συμμετείχαν να ρίξουν στον τάφο γκλίτερ αντί για χώμα και να τραγουδήσουν ένα τραγούδι της Madonna. Αναφέρει, επίσης, παραθέτοντας τα λόγια του Φιλ Ιερόπουλου στο ανοιχτό γράμμα του προς τον Ζαχαρία, πως η ύπαρξη του γκλίτερ σε συνδυασμό με την τυπική τελετουργία έκανε την ατμόσφαιρα χιουμοριστική. Ο Φιλ Ιερόπουλος έγραφε πως αν ο Ζακ παρευρίσκονταν εκεί θα γελούσε. Τα παραπάνω

---

⁷⁷ Judith Butler, Βία, Πένθος, Πολιτική, ό.π., σελ. 554

⁷⁸ Στο ίδιο, 552

⁷⁹ Judith Butler, *Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης: Η Συγγένεια Μεταξύ Ζωής και Θανάτου*, ό.π., σελ. 82

⁸⁰ Μάριος Χατζηπροκοπίου, <https://www.youtube.com/watch?v=TCU-0npubCw>

καθιστούν κατανοητό πως η κουήρ κοινότητα διαταράσσει, μέσα από μια καινούρια γλώσσα και μια καινούρια νοηματοδότηση του πένθους, την χριστιανική νεκρώσιμη ακολουθία. Στην επιτέλεση της τελετουργίας δεν υπήρξε μόνο θλίψη και θρήνος, αλλά προστέθηκαν νέα στοιχεία και υλικά ανανοηματοδοτώντας με τον τρόπο αυτό το συμβατικό πένθος.⁸¹ Το γκλίτερ, παρά την ύπαρξη της θλίψης, πρόσφερε λάμψη και χιούμορ. Το τραγούδι της Madonna φαντάζει ανάρμοστο σε μια επίσημη και χριστιανική τελετουργία, αλλά γίνεται μέρος της, υπονομεύοντας τις κοινωνικές επιταγές. Αυτό που προκύπτει είναι μια επιτέλεση της ήδη υπάρχουσας τελετουργίας, αλλά με νέα κουστούμια από τα καθιερωμένα και νέα υλικά, που μοιάζουν ανάρμοστα για τον κυρίαρχο λόγο, αλλά συγκροτούν την ταυτότητα όσων δεν ταυτίζονται με το ορθό και το ανθρώπινο.

Ακόμη, η κουήρ κοινότητα πραγματοποιεί την δική της κηδεία στις 25 Νοεμβρίου του 2018 κοντά στην τοποθεσία που δολοφονήθηκε ο Ζακ. Στην τελετουργία προστίθεται το στοιχείο του drag και η ομοερωτική ποίηση. Τα μέλη της κουήρ κοινότητας αξιοποιούν τους συμβολισμούς του χριστιανικού πένθους, όχι για να ακολουθήσουν το ορθόδοξο τυπικό του, αλλά για να συμπεριλάβουν σε αυτό τον «καρναβαλικό εορτασμό της ηδονής». Το πνεύμα του Ζακ επιστρέφει, συμμετέχει μέσα από το τραγούδι της Madonna και την ποίηση του Καβάφη και του Χριστιανόπουλου.⁸² Αυτό που γίνεται κατανοητό μέσα από την ανάλυση του πολιτικού πένθους, είναι πως οι ομάδες που διεκδικούν την δημόσια οδύνη για τον Άλλο αποσταθεροποιούν τις συμβατικές πρακτικές του πένθους. Επίσης, μέσα από τον πολιτικό αγώνα διεκδικούν το δημόσιο χώρο και νομιμοποιούν την ύπαρξη και τη δράση τους ενάντια σε θεσμούς και δομές, που τις αποκλείει, όπως το έθνος, η συγγένεια και η δικαιοσύνη. Αντλώντας από την Αθηνά Αθνασίου και τις επεξεργασίες της για το αγωνιστικό πολιτικό πένθος, αναφορικά με το παράδειγμα των Γυναικών στα Μαύρα, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως στον τρόπο που επιλέγει να πενθήσει η κουήρ κοινότητα, πραγματοποιείται μια «κατάχρηση» του πένθους, καθώς δρα ενάντια στον τρόπο, με τον οποίο έχει οριστεί από τους κυρίαρχους ετεροκανονικούς εθνικούς λόγους.⁸³ Πενθούν με έναν τρόπο που δεν αρμόζει, για τους ανθρώπους που δεν αρμόζει και

---

⁸¹ Μάριος Χατζηπροκοπίου, <https://www.youtube.com/watch?v=TCU-0npubCw>

⁸² Μάριος Χατζηπροκοπίου, <https://www.youtube.com/watch?v=TCU-0npubCw>

⁸³ Αθηνά Αθνασίου, *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*, ό.π., σελ. 237

σε τοποθεσίες που δεν αρμόζει, προκαλώντας μια αναταραχή στους επιβαλλόμενους κανόνες και δεσμούς. Μέσα από την αξιοποίηση και την επιτέλεση του πένθους, το οποίο αποτελεί ήδη ένα σύμβολο και ένα μέσο που αξιοποιούν οι ηγεμονικοί λόγοι, το ανανοηματοδοτούν.

Χρειάζεται να σημειώσουμε πως τα συν-αισθήματα, που προκαλεί η απώλεια, αλλά και η ύπαρξη της κοινωνικής τρωτότητας δεν συνεπάγονται με την πολιτική αδράνεια και την καθήλωση. Θεωρητικοί όπως ο Douglas Grimp και η Judith Butler υποστηρίζουν πως η ύπαρξη του πένθους δεν μεταφράζεται σε πολιτική αδράνεια και πως η πολιτική και το πένθος περισσότερο συνδέονται παρά συγκρούονται.⁸⁴ Στο εθνογραφικό μας παράδειγμα η οδύνη για τον Άλλο μετατρέπεται σε έναν πόρο και μια αφορμή για πολιτική δράση και μετασηματιστικές επιτελέσεις. Συν-αισθήματα όπως η οδύνη, λοιπόν, δεν αδρανοποιούν, αλλά οδηγούν στη διαδικασία συλλογικοποίησης και στην κατανόηση πως κάποιες ζωές είναι πιο τρωτές από άλλες και άρα αυτές οι ζωές αξίζουν να προκαλέσουν την οδύνη περισσότερο από άλλες.⁸⁵ Η κατανόηση αυτή είναι καίριας σημασίας, καθώς μέσα από την προσέγγιση του πολιτικού πένθους γίνεται σαφές πως υπάρχει μια ιεραρχία γύρω από την οδύνη. Σύμφωνα με τις αναλύσεις της Judith Butler υπάρχουν άνθρωποι, που προστατεύονται και θρηνούνται, ενώ, συγχρόνως, υπάρχουν άνθρωποι, που δεν βιώνουν την προστασία και η απώλεια τους δεν θεωρείται άξια θρήνου.⁸⁶ Αντίθετα με τις θέσεις που υποστηρίζουν πως η απώλεια και η θλίψη «ιδιωτικοποιούν» και «απολιτικοποιούν», η κουήρ κοινότητα «εφοδιάστηκε με μια περίπλοκη αίσθηση πολιτικής κοινότητας».⁸⁷ Παρόλο που πρόκειται για μια «επισφαλή» και «διακινδυνευμένη» οργή είναι σε θέση να αντισταθεί, να δημιουργήσει και να επιμείνει.⁸⁸ Ας μην ξεχνάμε πως το κουήρ βίωμα λόγω της πολιτικής του θέσης ανταπεξέρχεται συνεχώς στο πένθος, την απώλεια και τα τραυματικά συν-αισθήματα. Ωστόσο, η κυρίαρχη αντίληψη της παραδοσιακής ψυχαναλυτικής μελαγχολίας και της οδύνης ως καθηλωτικά και παθητικοποιημένα βιώματα απορρίπτεται και από τον Munoz, που τους προσδίδει την ικανότητα να

---

⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 229

⁸⁵ Judith Butler, Βία, Πένθος, Πολιτική, ό.π., σελ. 548

⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 550

⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 539

⁸⁸ Δημήτρης Παπανικολάου, <http://feministiga.net/ratsismow-omofovia-thanatopolitiki-pali/>

«(επανα)συγκροτούν τις ταυτότητες». Ενώ ο Μάριος Χατζηπροκοπίου συμπληρώνει πως το ίδιο ισχύει και για «τις κοινότητες μας».⁸⁹

Εκτός από την επινόηση μιας νέας γλώσσας για τη βίωση και την πραγμάτωση του πένθους, που εναντιώνεται σε λόγους, που αποκλείουν και περιθωριοποιούν, η κουήρ κοινότητα ανανοηματοδοτεί και την ίδια την πολιτική δράση. Στις μαζικές διαδηλώσεις, που πραγματοποιήθηκαν για τον Ζαχαρία, οι διαδηλώτριες και οι διαδηλωτές «έψαλλαν» Madonna, φόρεσαν δωδεκάποντα και σκόρπισαν γκλίτερ. Μέσα από την επιτέλεση αυτή, σύμφωνα με τον Μάριο Χατζηπροκοπίου, πολιτικοποιείται όχι μόνο το πένθος, αλλά και η επιθυμία. Στην ομιλία του σημειώνεται πως τα μέλη της κουήρ κοινότητας «δεν συμμορφώθηκαν σε μια ορθόδοξη επιτελεστικότητα της διαδήλωσης». Οι διαδηλώτριες και οι διαδηλωτές φώναζαν το σύνθημα «οργή και θλίψη ο Ζακ θα μας λείψει», αφήνοντας ελεύθερα τα συν-αισθήματα της λύπησης, της οργής, της αγάπης και της αλληλεγγύης. Αυτό που αξίζει να επισημάνουμε, είναι πως η οργή της διαδήλωσης δεν εκφράστηκε μέσα από «αρρενωπές φωνές αγωνιστών», αλλά μέσα από ενσώματες επιτελέσεις, που αμφισβητούν τις κανονιστικές ρυθμίσεις για το σώμα και το φύλο.⁹⁰ Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η οργή, παρόλο που εγκυμονεί κινδύνους, αποτελεί, ένα δημιουργικό μέσο για την πολιτική διεκδίκηση του χώρου και την ανατροπή. Ωστόσο, η έκφραση της οργής μπορεί να επιτελεστεί με ποικίλους τρόπους και να φανερώνει πολύ διαφορετικές πολιτικές συνδηλώσεις. Όπως σημειώνει στο κείμενο του ο Δημήτρης Παπανικολάου για το συλλογικό πένθος στη μνήμη της Ζάκη, η οργή που εκφέρεται δημόσια δεν είναι πάντα η ίδια. Ως παράδειγμα αξιοποιεί την οργή που εκφράζεται δημόσια από μέλη της ακροδεξιάς, μια έκφραση οργής που φανερώνει σιγουριά, έναν λόγο που αποκλείει και επιθυμεί να διατηρήσει τα προνόμια του στο πλαίσιο του πολιτικού. Αντίθετα, η οργή που εξέφρασε η κουήρ κοινότητα στον ελληνικό χώρο, φανερώνει την «ευαλωτότητα» του σώματος και της ταυτότητας. Πρόκειται για μια οργή πένθους που διεκδικεί ότι θεωρείται πως δεν της ανήκει⁹¹ και ότι δεν είναι ακόμη νοητό. Επιστρέφοντας στο έργο της Αντιγόνης είναι απαραίτητο

---

⁸⁹ Μάριος Χατζηπροκοπίου, Γλίτερ Αντί για Χώμα: Από το «Εις Τόπον Χλοερόν» στο “Like a Prayer”, ό.π., σελ. 110

⁹⁰ Μάριος Χατζηπροκοπίου, <https://www.youtube.com/watch?v=TCU-0npuCw>

⁹¹ Δημήτρης Παπανικολάου, <http://feministiga.net/ratsismow-omofobia-thanatopolitiki-pali/>

να σημειώσουμε πως για την Judith Butler η Αντιγόνη δεν υπερασπίζεται μια μορφή συγγένειας που νομιμοποιείται, αλλά μια μορφή συγγένειας που υπονομεύει τον κυρίαρχο λόγο περί αυτής. Παρόλο που δεν πραγματώνεται μια μη ετεροφυλοφιλική σεξουαλικότητα, η ετεροφυλοφιλία υπονομεύεται, καθώς η Αντιγόνη αρνείται να ολοκληρώσει το ετεροφυλοφιλικό ιδεώδες, με αποτέλεσμα το θάνατο της. Καλώντας μας με τον τρόπο αυτό, να αναρωτηθούμε ποιες είναι οι συνθήκες αυτές, όπου θα μπορούσε να επιβιώσει η επιθυμία της και η ίδια.⁹² Η επιτέλεση της οργής και του πένθους στο παράδειγμα που αναλύεται δυναμιτίζει τους κανονιστικούς λόγους της ετεροκανονικότητας και των δεσμών, που επιβάλλει το έθνος κράτος, διαμορφώνοντας τις σχέσεις, τους δεσμούς και τα νοήματα που επιτρέπουν την βιωσιμότητα τους. Μέσω του δημόσιου πολιτικού πένθους και την διεκδίκηση του θρήνου για τον Άλλο αποφυσικοποιούν και διαταράσσουν τις σχέσεις που νομιμοποιούνται και αναγνωρίζονται από τους κανονιστικούς λόγους του φύλου, του έθνους και της συγγένειας.

Επιπλέον, η ανάλυση της Αντιγόνης φανερώνει τους κινδύνους, που εμφανίζονται, όταν επιχειρείται να εκφραστεί δημόσια η οδύνη, που απαγορεύεται να εκφραστεί, σε περιόδους που είναι έντονη η κυριαρχική εξουσία και η ιδεολογία της εθνικής ενότητας.⁹³ Τα σώματα παρόλο που κινδυνεύουν εμφανίζονται στη δημόσια σφαίρα. Μέσα από την ενσώματη δράση στη δημόσια σφαίρα διεκδικείται ο χώρος και δίνεται μια απάντηση στην βία, στην διάκριση, στην περιθωριοποίηση και στην απαγόρευση. Με άλλα λόγια, η επιμονή των κινημάτων μέσα από μια ευάλωτη θέση αντίστασης απαντάει στους επιβαλλόμενους λόγους, που περιορίζουν, αποκλείουν και επιτηρούν. Ακόμη και μέσα από την επίμονη σιωπή τα μέλη των κινημάτων επιχειρούν να «μιλήσουν» για όσα δεν έχουν ειπωθεί,⁹⁴ ενώ, συγχρόνως, μέσα από την διατήρηση της μνήμης του τραύματος και την ανάδειξη του δημιουργείται μια συλλογικότητα που επιθυμεί να αντισταθεί.⁹⁵ Σύμφωνα με την Judith Butler οι άνθρωποι που συμμετέχουν στις κινηματικές δράσεις στο δημόσιου χώρο

---

⁹² Judith Butler, *Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης: Η Συγγένεια Μεταξύ Ζωής και Θανάτου*, ό.π., σελ. 25

⁹³ Judith Butler, *Βία, Πένθος, Πολιτική*, ό.π., σελ. 567

⁹⁴ Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*, ό.π., σελ. 235

⁹⁵ Δημήτρης Παπανικολάου, <http://feministiq.net/ratsismow-omofobia-thanatopolitiki-pali/>

συγκροτούν ένα συλλογικό πολιτικό σώμα. Η παρουσία τους στο δρόμο, είτε σιωπώντας, είτε φωνάζοντας συνθήματα, διεκδικεί την προσοχή, κάνοντας φανερή την παρουσία τους και διακόπτοντας την κυκλοφορία. Αυτό που δηλώνεται μέσα από την πολιτική δράση στη δημόσια σφαίρα είναι πως οι ομάδες αυτές, αλλά και όσα υποστηρίζουν και διεκδικούν «είναι ακόμη εδώ» και δεν απουσιάζουν από την δημόσια ζωή.⁹⁶ Τα παραπάνω έχουν αποτελέσει σαφή στόχο των κινημάτων της σεξουαλικότητας και του φύλου στο παρελθόν. Όπως παραθέτει ο Δημήτρης Παπανικολάου τα μέλη των οργανώσεων της Act Up επιθυμούσαν να «γεμίσουν την πόλη με τα σώματα τους».⁹⁷

4.3. Ο κουήρ χρόνος

Σε ποιόν χρόνο όμως ανήκουν αυτές οι επιτελέσεις της αγωνιστικότητας και του πένθους; Για να επεξεργαστούμε τους τρόπους, με τους οποίους διαταράσσεται η γραμμική χρονικότητα του νεοφιλελεύθερου πολιτικού, μέσα από την αγωνιστική δράση, την φασματική ύπαρξη που επιστρέφει για να ζητήσει δικαίωση και την κουηρ επιτελεστικότητα, είναι χρήσιμο να την προσεγγίσουμε μέσα από την ανθρωπολογία του χρόνου και την φαινομενολογική του διάσταση. Στις θεωρητικές προσεγγίσεις της ανθρωπολογίας έχει καταστεί σαφές πως η δυτική σύλληψη του χρόνου, χαρακτηρίζεται από γραμμικότητα. Πολλές έρευνες έχουν εντοπίσει και αναλύσει το πολιτικό πλαίσιο και τις ιεραρχήσεις, που παράγονται λόγω της κατανόησης του χρόνου ως γραμμικό.⁹⁸ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ιδεολογική χρονική τοποθέτηση του νεοφιλελευθερισμού, ως ένα μοναδικό μονοπάτι, που οδηγεί σταθερά προς την πρόοδο. Η αναπαραγωγή της εν λόγω πολιτικής θεώρησης της χρονικότητας αν και απομυθοποιημένη, συντηρείται μέσα από ανιστορικές εξαγγελίες, που τότε υποδηλώνουν το τέλος της ιστορίας, τότε την είσοδο στο μοναδικό ιδανικό μέλλον. Η Barbara Bender στην ανάλυση της για την χρονικότητα ορίζει το «τοπίο» ως χρόνο που υλικοποιείται. Στην απόπειρα της να διερευνήσει την διαπλοκή του χώρου και του χρόνου, αναφέρεται στα φαινομενολογικά τοπία, στα

⁹⁶ Judith Butler και Αθηνά Αθανασίου, *Απ-αλλοτρίωση: Η Επιτελεστικότητα στο Πολιτικό*, ό.π., σελ. 275

⁹⁷ Δημήτρης Παπανικολάου, <http://feministiga.net/ratsismow-omofovia-thanatopolitiki-pali/>

⁹⁸ Barbara Bender, «Time and Landscape», *Current Anthropology* 43, (2002), σελ. 105

οποία «η διάρκεια του χρόνου μετριέται με τους όρους της ανθρώπινης ενσωματωμένης εμπειρίας του τόπου και της κίνησης, της ανάμνησης και της προσδοκίας».⁹⁹ Μέσα από τις περιγραφές της συγγραφέα αναγκαζόμαστε να αντιληφθούμε το χώρο και το χρόνο σαν μια «κίνηση». Μια «κίνηση» που δεν μπορεί να είναι γραμμική και καθορισμένη, αλλά που βρίσκεται σε σύνδεση με το Υποκείμενο και την εμπειρία του, είτε αυτή είναι ατομική, είτε συλλογική. Η συνεχής διαμόρφωση των πολιτικών, κοινωνικών και υποκειμενικών χρονικοτήτων-χωρικοτήτων αποδομεί την γραμμικότητα της φιλελεύθερης θεώρησης, την γραμμικότητα του χρόνου και την σταθερότητα των τοπίων. Χρειάζεται να σημειώσουμε πως οι εν λόγω νοηματοδοτήσεις και συλλήψεις δεν σημαίνουν πως ο χρόνος και ο χώρος δεν υφίστανται έξω από την ανθρώπινη δράση. Τα φαινόμενα του χρόνου και του χώρου δεν εξαρτώνται από τα «εννοιολογικά και εμπειρικά μας εργαλεία», αλλά έχουν την δική τους υπόσταση.¹⁰⁰ Ο Matt Hodges εισάγοντας το εννοιολογικό εργαλείο του *la duree*, επιχείρησε να ορίσει το χρόνο, που δεν εξαρτάται από την ιστορικότητα, την κοινωνικότητα και την ανθρώπινη δράση και εμπειρία. Μέσα από την ανάλυση του κατανοούμε πως η έννοια και η εμπειρία του παρελθόντος, οφείλεται στις μνημονικές πρακτικές και η αίσθηση του παρόντος αποτελεί τελικά, μια συγκεκριμένη σύλληψη της χρονικότητας, καθώς το «πραγματικό» φαινόμενο του χρόνου δεν είναι τίποτε άλλο από μια συνεχή κίνηση και ροή χωρίς σταθερότητα και κατεύθυνση.¹⁰¹ Με δεδομένο πως οι συγκροτήσεις του χρόνου και του χώρου «τοποθετούνται πάνω» στο φαινόμενο του *la duree* και έτσι δημιουργείται η σφαίρα της ανθρώπινης δράσης και εμπειρίας, η οποία αποτελεί μέρος και ενσωμάτωση του, αναλύουμε τις ποικιλόμορφες διαστάσεις που διαμορφώνονται.¹⁰² Η δράση και οι νοηματοδοτήσεις στην σφαίρα του ανθρώπινου οδηγούν στην υλικοποίηση της χρονικότητας και της χωρικότητας. Το σημαντικό σημείο αυτής της προσέγγισης είναι πως στο εσωτερικό αυτής της συνεχόμενης ροής, είμαστε σε θέση, να συγκροτούμε κόσμους, χρόνους και τοπία, που είναι αληθινά για εμάς και δύναται οδηγούν στην αξιοπρέπεια και την αλληλεγγύη.

---

⁹⁹ Στο ίδιο, σέλ. 103

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σέλ. 104

¹⁰¹ Matt Hodges, «Rethinking time's arrow: Bergson, Deleuze and the Anthropology of Time», *Anthropology Theory* 8/4, (2008), σελ. 412

¹⁰² Στο ίδιο, σελ. 414

Είναι σαφές πως η κούηρ κοινότητα για να αντισταθεί, να επιβιώσει και να πενήθει, αξιοποιεί τα μέσα και τα σύμβολα του υπάρχοντος κυρίαρχου λόγου. Ωστόσο, τα αποτελέσματα που λαμβάνουμε, είναι εντελώς διαφορετικά, αποδιάρθρωτικά και αντιστεκόμενα. Στο σημείο αυτό χρειάζεται να αναφέρουμε, πως μέσα από την ανάλυση και το παράδειγμα της Αντιγόνης γίνεται κατανοητό, πως η «μίμηση» του κυρίαρχου λόγου και των επιτελέσεων του, είναι δυνατό να παραγάγει τη διαφοροποίηση και τον μετασχηματισμό. Σύμφωνα με την Έλενα Τζελέπη η Αντιγόνη, ενώ, εκφέρει έναν λόγο ενάντια στον λόγο του Κρέοντα, συγχρόνως, αντλεί από αυτόν τον κυρίαρχο λόγο. Με άλλα λόγια η Αντιγόνη καταλαμβάνοντας μια σειρά από θέσεις υποκειμένων, επιτελεί τον λόγο της εξουσίας, και μέσα από αυτή την επιτέλεση, δημιουργείται ένας λόγος, που δεν ταυτίζεται μαζί του, αλλά παράγεται ένας καινούριος.¹⁰³ Στο παράδειγμα της Αντιγόνης, λοιπόν, η δράση και η αλλαγή είναι αποτελέσματα μιας «επαναληπτικής αποδιάρθρωσης μέσα από την επανάληψη» και όχι μέσα από την δημιουργία ενός καινούριου λόγου. Το πιο σημαντικό είναι πως μέσα από την διαδικασία αυτή, αναιρούνται οι ορισμένες θέσεις των υποκειμένων, βάσει της καθεστηκυίας τάξης και υπονομεύονται οι απαγορεύσεις και οι υποχρεώσεις, που επιβάλλονται από τους ηγεμονικούς λόγους,¹⁰⁴ καθώς προκύπτουν καινούριες σχέσεις, συνδέσεις, θέσεις και αντιστάσεις. Κατ' επέκταση, μέσα από την εν λόγω αποδιάρθρωση προκαλείται μια ασυγχρονία, καθώς ο χρόνος δεν μπορεί πια να κυλήσει βάσει της παρελθοντικής του ακολουθίας. Η αποδιοργάνωση και η διαταραχή των αποτελεσμάτων που αναμένονται από τη γραμμικότητα του χρόνου, δεσμευμένη από τις έως τότε υλικοποιήσεις της, μετασχηματίζει μαζί με την κυρίαρχη γραμμικότητα, τον χώρο, τις οριοθετημένες θέσεις και τις προβλεπόμενες ενσώματες επιτελέσεις, που συντηρούνται από τις κυρίαρχες νεοφιλελεύθερες, εθνικές και συγγενικές σχέσεις. Η μιμητική επιτέλεση της εξουσίας αποτελεί, λοιπόν, ένα μέσο με το οποίο διευρύνονται τα όρια του πολιτικού,

---

¹⁰³ Judith Butler, *Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης: Η Συγγένεια Μεταξύ Ζωής και Θανάτου*, ό.π, σελ. xxi

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. xxii

καθώς είναι δυνατό να συμμετέχουν όσοι αποκλείονται και εξαιρούνται από το υπάρχον πολιτικό και το «ανθρώπινο».¹⁰⁵

Ακόμη, αντλώντας από την ανάλυση της Judith Butler αναφορικά με την πολιτική του δρόμου, μπορούμε να υποστηρίξουμε, πως η εμφάνιση της κοινότητας εισβάλλει στο γραμμικό χρόνο και χώρο, αμφισβητώντας τις κυριαρχικές νοηματοδοτήσεις τους. Οι συναθροίσεις και οι αγωνιστικές δράσεις της κουήρ κοινότητας στη δημόσια σφαίρα δυναμιτίζουν το δίπολο του ιδιωτικού και δημόσιου χώρου,¹⁰⁶ καθώς μέσα από την παρουσία τους και την διεκδίκηση τους, καταστούν φανερή και σαφή την ύπαρξη της συλλογικότητας, την υπεράσπιση της κοινωνικής τρωτότητας τους και την άρνηση να γίνουν τα σώματα τους «αναλώσιμα».¹⁰⁷ Μέσα από την εν λόγω εμφάνιση ο δημόσιος χώρος, υλικοποιείται, μετασχηματίζεται και γίνεται μέρος της ενότητας των σωμάτων, που «φέρνουν» το ιδιωτικό στο δημόσιο και καθιστώντας το δημόσιο ιδιωτικό. Εισβάλλοντας και καταλαμβάνοντας το δημόσιο περιβάλλον, στο οποίο δεν ανήκουν ακόμη, δημιουργούν με τα μέσα που διαθέτουν μια ρωγμή στην κυρίαρχη χρονικότητα και χωρικότητα, καθώς καλούνται να συναντήσουν ένα εμπόδιο στην κανονιστική συνέχιση τους. Η επιτελεστική εξουσία της κατάληψης του χώρου επανορίζοντας το τι σημαίνει πολιτικό, καθώς συγκροτούν ένα πολιτικό, που δεν ανήκει ούτε στην ιδιωτική ούτε στην δημόσια χωρικότητα, αντιστέκεται «στην καθιερωμένη αρχιτεκτονική και χρονικότητα του καθεστώτος».¹⁰⁸ Από την στιγμή που τα μη αρμόζοντα σώματα τους αποκλείονται και η φωνή τους εκλαμβάνεται ως παραφωνία,¹⁰⁹ δεν δύναται να κωδικοποιηθούν στο δίκαιο. Για το λόγο αυτό διεκδικούν την ύπαρξη τους μέσα από την επιτελεστικότητα της «σωματικής δράσης, της χειρονομίας, της συγκέντρωσης, της επιβίωσης και της έκθεσης στην πιθανότητα της βίας».¹¹⁰ Η κουήρ κοινότητα αντιστεκόμενη στην χρονικότητα του νεοφιλελευθερισμού, που ορίζει την ελευθερία με τους δικούς της όρους και αντιστεκόμενη στην χωρικότητα, που ορίζεται βάσει ιεραρχιών και εξαιρέσεων,

---

¹⁰⁵ Στο ίδιο, σελ. xxiii

¹⁰⁶ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 91

¹⁰⁷ Judith Butler και Αθηνά Αθανασίου, *Απ-αλλοτρίωση: Η Επιτελεστικότητα στο Πολιτικό*, ό.π., σελ. 276

¹⁰⁸ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 95

¹⁰⁹ Απόστολος Ντελάκος, «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα, 2020, σελ. 41

¹¹⁰ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 95

δημιουργεί και συμμετέχει στον δικό της ευάλωτο χρόνο και χώρο με έναν παραβατικό τρόπο, αξιοποιώντας εργαλεία, που δεν εκλαμβάνονται ως πολιτικά. Αξιοποιεί το υλικό περιβάλλον, την ενσώματη επιτέλεση, την ανθεκτικότητα και την επιμονή τους, αλλά και όσα μοιράζονται η μια με την άλλη. Τα σώματα βρίσκονται ενωμένα και συμμετέχουν αρνούμενα τους δεσμούς που επιβάλλονται, αλλά εξασκώντας τους δεσμούς, που τους συνδέουν ως μια ευάλωτη τάξη.

Κεφάλαιο Πέμπτο

Επίλογος: Το τέλος της ιστορίας ή η αρχή των κοινών;

«Ως mestiza δεν έχω χώρα, η πατρίδα μου με εξόρισε, όλες οι χώρες όμως είναι δικές μου, γιατί είμαι αδελφή ή εν δυνάμει ερωμένη όλων των γυναικών (ως λεσβία δεν έχω φυλή κι ο λαός μου ακόμη με απαρνήθηκε, αλλά είμαι από όλες τις φυλές, επειδή σε όλες τις φυλές υπάρχει η queer πλευρά μου). Δεν ανήκω σε κανέναν πολιτισμό, διότι ως φεμινίστρια αμφισβητώ τις επινοήσεις από άνδρες[...]Κι όμως έχω πολιτισμό, διότι συμμετέχω στη δημιουργία ενός άλλου πολιτισμού, μιας νέας ιστορίας που θα εξηγήσει τον κόσμο και την συμμετοχή μας σε αυτόν, ενός νέου αξιακού συστήματος με εικόνες και σύμβολα που μας συνδέουν μεταξύ μας και με την υφήλιο. Soy un amasamiento, είμαι ζύμωμα, συνένωση και σύνδεση, η οποία δεν έχει δημιουργήσει μόνον ένα πλάσμα από σκοτάδι και φως μαζί αλλά κι ένα πλάσμα που αμφισβητεί τους ορισμούς του σκοταδιού και του φωτός και που τους δίνει νέα νοήματα.»

--Gloria Anzaldua, *La conciencia: Προς μια νέα συνείδηση*

Στο προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε μέσα από την εκφορά του πολιτικού λόγου και του αγώνα της κουήρ κοινότητας για την μνήμη του Ζακ, πως δύναται να πραγματωθούν μετασηματιστικές χρονικότητες, χωρικότητες και επιτελέσεις, που αντιστέκονται στην επιβαλλόμενη επισφάλεια και θανατοπολιτική. Με δεδομένο πως η φασματική Ζάκη ανήκει σε μια κοινωνική ομάδα που απειλείται, ανάμεσα σε τόσες άλλες, που παραμένουν στην αορατότητα, θα επιχειρήσουμε να διαπραγματευτούμε τα ενδεχόμενα μιας συλλογικότερης πολιτικής συμμαχίας. Οι επικίνδυνες συνθήκες διαβίωσης και επιβίωσης, που καλούνται να αντιμετωπίσουν όσοι και όσες παραγκωνίζονται από το νομικό πλαίσιο, τις οικονομοκεντρικές πολιτικές, τις εθνικές οριοθετήσεις, την εχθρικότητα της δημόσιας σφαίρας, το

πατριαρχικό ιδεώδες και την εθνικιστική παρουσία, έχουν καταστήσει θεαματική ρουτίνα τις δολοφονίες σωμάτων, όταν/αν αυτές κατορθώσουν να έρθουν στη δημοσιότητα. Όπως παρατηρεί ο Pierre Bourdieu υπάρχει ήδη μια ποικιλία αντιδράσεων, αμφισβητήσεων και κριτικής απέναντι στις εντατικοποιημένες νεοφιλελεύθερες συνθήκες και βιαιότητες, που δύναται να συνδεθούν.¹¹¹ Στο επιλογικό αυτό κεφάλαιο θα αξιοποιήσουμε προσεγγίσεις, εργαλεία και συλλήψεις, που επιθυμούν να σχηματίσουν το όραμα μιας κοινοτικής, συν-αισθηματικής διασύνδεσης των ευάλωτων ομάδων, που μιλούν την γλώσσα της «υπεξούσιας θέσης υποκειμένου», που δεν αναγνωρίζεται, καθώς οι ορισμοί της γλώσσας, της ορθότητας, της νομιμότητας και του υποκειμένου, την καθιστούν «αδύνατη».¹¹² Το κυρίαρχο μετανεωτερικό πολιτικό μέσα στο οποίο συντηρείται η ορθολογική σύλληψη του κόσμου και η νεοφιλελεύθερη χρονική γραμμικότητα πιο πολύ από ποτέ φαίνεται να σφάλλει. Τι είδους κινήσεις και νοητότητες από τα κάτω θα μπορούσαν να απορρίψουν τους φυσικοποιημένους νόμους του νεοφιλελεύθερου καθεστώτος;

5.1. Η αποδόμηση του οικονομοκεντρικού κόσμου

Είναι σημαντικό να ξεκινήσουμε την απόπειρα μας παραθέτοντας μια κρίσιμη μαρξιστική θέση, καθώς η μαρξιστική κριτική αποτέλεσε και αποτελεί έναν πολιτικό λόγο, που κινητοποιεί αντιδράσεις απέναντι στις συνθήκες, που διαμορφώνει η καπιταλιστική παραγωγή και συσσώρευση. Για την μαρξιστική σκέψη οι καπιταλιστικές διαδικασίες διαμορφώνονται και επεκτείνονται μέσα από την ικανότητα τους να δημιουργούν τους δικούς τους κανόνες και να ορίζουν, αποκομμένες από τα υπόλοιπα πεδία, τις δικές τους συνθήκες.¹¹³ Σύμφωνα με τον Laclau αν σκεφτούμε τους τρόπους και τις διαδικασίες, που λειτουργούν «έξω» από την σφαίρα της οικονομίας, θα δούμε, πως συγκροτούν εκείνες τις συνθήκες ύπαρξης, που επιτρέπουν την κίνηση των καπιταλιστικών διαδικασιών. Με άλλα

---

¹¹¹ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 89

¹¹² Απόστολος Ντελάκος, «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, ό.π., σελ. 42

¹¹³ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ. 25

λόγια η ύπαρξη φαινομένων και συνθηκών, για παράδειγμα στις σφαίρες του κοινωνικού, του πολιτικού και του ιδεολογικού, όπως ο σεξισμός, συνιστούν «προϋποθέσεις», που επιτρέπουν στις καπιταλιστικές διαδικασίες να λαμβάνουν την μορφή τους. Από τη στιγμή που ο χώρος της οικονομίας παύει να αποτελεί μια αφηρημένη, ουσιοκρατική, αυτόνομη σφαίρα, αποκομμένη από τις διαδικασίες και τις συνθήκες έξω από αυτή, είναι δυνατό να εμφανιστούν οι αλληλεπιδράσεις της με τις υπόλοιπες σφαίρες της ανθρώπινης ύπαρξης. Αν οι καπιταλιστικές διαδικασίες επεκτείνονται, ότι βρίσκεται έξω από αυτές, φανερώνει και τις συνθήκες της ύπαρξης τους. Αυτό σημαίνει πως οι υπόλοιπες σφαίρες, αποτελούν αλληλένδετο, εσωτερικό κομμάτι τους, καθιστώντας τους κανόνες και τους νόμους των καπιταλιστικών σχέσεων και διαδικασιών ενδεχομενικούς, καθώς οι διαδικασίες στις υπόλοιπες σφαίρες της ζωής, οριζόμενες φυσικά «και» από την οικονομία συνεχίζουν να διαμορφώνονται έξω από τον έλεγχο τους.¹¹⁴ Η καπιταλιστική συσσώρευση βασίζεται, όχι μόνο στους δικούς της «φυσικούς» νόμους, αλλά και σε παράγοντες που σχετίζονται μαζί τους, μέσα από «σύνθετες ισορροπίες δυνάμεων» που δεν είναι μόνο οικονομικές, «αλλά και πολιτικές και θεσμικές και ιδεολογικές».¹¹⁵ Για τον Ernesto Laclau, αναδεικνύοντας τις δυναμικές του κοινωνικού πεδίου, οι σχέσεις που ενυπάρχουν στο εσωτερικό του, παρουσιάζουν δύο χαρακτηριστικά, είναι δηλαδή ενδεχομενικές σχέσεις και ταυτόχρονα είναι σχέσεις εξουσίας.¹¹⁶ Η συγκρότηση των ταυτοτήτων, που υφίστανται λόγω του εξουσιαστικού αποκλεισμού των ετεροτήτων τους, φέρνει στο επίκεντρο την σχεσιακότητα τους, την εξουσία της κατασκευασμένης αντικειμενικότητας τους και την ενδεχομενικότητα, που προκαλεί η ίδια η εξουσιαστική συγκρότηση. Η παραπάνω ανάλυση μας επιτρέπει να αμφισβητήσουμε τις αντικειμενικές αλήθειες του υπάρχοντος συστήματος, όπως την καθολική απελευθέρωση μέσω των ανθρώπινων δικαιωμάτων, τον μονόδρομο των καπιταλιστικών σχέσεων και τις φιλελεύθερες οικονομικές θεωρίες και διαδικασίες, που πραγματώνονται και «εισβάλλουν» στο εσωτερικό άλλων ενδεχομενικών πεδίων όπως το πολιτικό, το κοινωνικό και το ιδεολογικό.

---

¹¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 23

¹¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 25

¹¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 31

Για τον Bourdieu το νεοφιλελεύθερο μοντέλο διακυβέρνησης ακολουθεί τρεις βασικές οικονομοκεντρικές αξίες. Διαχειρίζεται και αναδεικνύει τον χώρο της οικονομίας ως ένα σύμπαν, που ακολουθεί τους δικούς του αδιαπραγμάτευτους κανόνες, όπου οι κυβερνητικές πολιτικές, πόσο μάλλον οι πολιτικές από τα κάτω δεν δύναται να εμπλέκονται. Η δεύτερη είναι πως οι δημοκρατικοί θεσμοί και οι κοινωνίες της Δύσης, οφείλουν να ακολουθούν τις γραμμές της ανταγωνιστικής αγοράς για να μπορεί να πραγματώνεται η παραγωγή και η συναλλαγή στο εσωτερικό της. Η τρίτη αφορά το παγκοσμιοποιημένο τοπίο, που «χρειάζεται» μια πολύ συγκεκριμένη και αναμφισβήτητη οικονομική διαχείριση των εθνικών κρατών, παραγκωνίζοντας το κράτος δικαίου, το κράτος πρόνοιας και κατ' επέκταση το κοινωνικό πεδίο. Τα παραπάνω στην κριτική του Bourdieu αποδίδονται όχι σε μια (αντικειμενική) ουδέτερη φιλελεύθερη οικονομική θεωρία, αλλά «στα ιστορικά χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης κοινωνικής παράδοσης των Ηνωμένων Πολιτειών». Οι επιπτώσεις, που συζητήθηκαν συσχετικά με την συνθήκη του Ζακ στο τρίτο κεφάλαιο, φανερώνουν τις προηγμένες οικονομικά και επιστημονικά δυτικές σύγχρονες κοινωνίες να αδιαφορούν και να επιβραδύνουν σε αξιοπρόσεχτο και καταστροφικό βαθμό στις κοινωνικές και πολιτικές δραστηριοποιήσεις και συλλήψεις.¹¹⁷ Φανερώνουν, ακόμη, κατά τον Pierre Bourdieu «τον εκθιασμό της αύξησης κεφαλαίου» και την «λατρεία του ατόμου και του ατομικισμού». Οι παραπάνω διαδικασίες παράγουν κόσμους, όπου τα υποκείμενα καλούνται να διαχειριστούν ολομόναχα και απομονωμένα κάθε δυστυχία, κάθε αγώνα, όπου η κυρίαρχη σύγχρονη νεοφιλελεύθερη διάνοηση τείνει να αποδίδει την ευθύνη στην ατομικότητα, τις προσωπικές επιλογές και δυνατότητες της, αποκόβοντας την από κάθε διεργασία και συμμετοχή, που αφορά τις ευρύτερες συνθήκες διαβίωσης και επιβίωσης.¹¹⁸ Ακόμη περισσότερο, με την λαμβάνουσα μορφή της νεκροεξουσίας εγκαταλείπει τα πιο ευάλωτα και «απόντα» σώματα στους «νεκρο-κόσμους», που παράγονται, συμφιλιώνοντας την κυρίαρχη πραγματικότητα με τις μορφές ύπαρξης των «ζωντανών-νεκρών».¹¹⁹ Για τον Bourdieu οι προοδευτικές μεταρρυθμίσεις στο

---

¹¹⁷ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ., 49

¹¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 50

¹¹⁹ Achille Mbembe, *Necropolitics*, S. Corcoran (μτφρ Duke University Press, Durham and London, 2019, σελ. 92

πλαίσιο της οικονομίας, που εφαρμόζονται, διαπερνώντας το πολιτικό πεδίο και ταυτίζοντας τες με την εξέλιξη της δημοκρατίας, συνεπάγονται με την «εγκαθίδρυση της ανασφάλειας» και «θεσμοθετούν την αβεβαιότητα».¹²⁰ Αναφερόμενος στις επιπτώσεις που πλήττουν την σφαίρα της εργασίας και της οικονομικής πραγματικότητας, επιβεβαιώνει με την ανάλυση του την τοποθέτηση του Κώστα Δουζίνα πως «η δημοκρατία και το κράτος δικαίου χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο για να διασφαλίσουν ότι οι οικονομικές και τεχνολογικές εξουσίες δεν θα εξυπηρετούν κανένα άλλο σκοπό εκτός από εκείνον της ακατάπαυστης επέκτασης του».¹²¹ Τέλος, για τον Michael Foessel είναι απαραίτητη μια αντίστροφη διαδικασία, δηλαδή η διείδυση της πολιτικής στο πεδίο της οικονομίας, καθώς δεν είναι αναμφισβήτητες ή έμφυτες οι έννοιες της φιλελεύθερης ελευθερίας και του ανταγωνισμού.¹²²

Εύλογα ο Bourdieu αναδεικνύει τα εμπόδια, που μοιάζουν ανυπέρβλητα απέναντι στην νεοφιλελεύθερη επισφάλεια, όπου οι σχέσεις που την συντηρούν, ενδυναμώνονται μέσα από την κατοχή απαραίτητων πρακτικών και συμβολικών μέσων. «Απέναντι της» βρίσκουμε υποκείμενα, όχι μόνο «διαχωρισμένα» και «διασκορπισμένα», αλλά και εξοντωμένα, τραυματισμένα, κοινωνικά νεκρά. Για τον λόγο αυτό κρίνει πως είναι απαραίτητο να ξεπεραστούν «θεσμικές, γλωσσικές και νοητές δομές», που αναπαράγονται μέσα στα στενά όρια του έθνους κράτους (και της εμπορευματοποίησης), παρόλο που οι κυριαρχικές πολιτικές είναι σε θέση να τα υπερβαίνουν με στόχο την επέκτασή τους.¹²³ Αντίστοιχα, η Αθηνά Αθανασίου σημειώνει, πως η πολιτική αναγκαιότητα στο παρόν ξεπερνά τα όρια των εθνικών κρατών και αφορά τις ποικίλες ομάδες, που μέσα στο υπάρχον παγκοσμιοποιημένο πλαίσιο παραμένουν «αναλώσιμες και παραμελημένες», αντιμετωπίζοντας μια πληθώρα απειλών όπως «την φτώχεια, την κρατική βία και τον ρατσισμό». Η σημείωση της μας καλεί να αναζητήσουμε την απαραίτητη αντίσταση από τα κάτω,

---

¹²⁰ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ.71

¹²¹ Κώστας Δουζίνας, *Το Τέλος των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Κριτική Νομική Σκέψη στη Νέα Χιλιετία*, ό.π. σελ. 23

¹²² Michael Fossel, <https://www.blod.gr/lectures/to-mellon-tis-eleytherias/>

¹²³ Pierre Bourdieu, *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, ό.π., σελ. 89

μπροστά στην «αποστέρηση», που θα διαφέρει από τις ανταγωνιστικές αξιώσεις του νεοφιλελευθερισμού και θα στηρίζεται σε ένα ενοποιητικό «εμείς».¹²⁴ Ποιος είναι όμως ο τόπος, που μπορούν να εξασκηθούν τα εργαλεία, που δύναται να μοιραστούν οι πληθυσμοί της ευάλωτης τάξης και ποιες νοητότητες απαιτούνται για να ξεπεραστούν τα εμπόδια;

Το πένθος και οι αγώνες για τον Ζακ ήταν συν-αισθηματικά φορτισμένα και «κουβαλούσαν» τις παροντικές και παρελθοντικές βίες, απαξιώσεις και αποσιωπήσεις, που απειλούσαν και απειλούν καθημερινά την ευάλωτη τάξη. Αντλώντας από την φαινομενολογική προσέγγιση του χρόνου η δράση των υποκειμένων συμβαίνει στη παροντική στιγμή, αλλά και στην παρελθοντική εμπειρία του χρόνου και του χώρου.¹²⁵ Ωστόσο, διαμόρφωσαν και υλικοποίησαν μια νέα χρονικότητα και χωρικότητα, απευθυνόμενα στο μέλλον. Μέσα από την αντίσταση στη βία, στην απαξίωση και στην σιωπή «πιστεύουν στην συλλογική δυνατότητα των ανθρώπων να ξεπεράσουν το τετελεσμένο του θανάτου, να διανοίξουν ρωγμές και να μπορέσουν να μιλήσουν όχι στο παρελθόν αλλά για το μέλλον».¹²⁶ Για να ενισχύσουμε και να επιβεβαιώσουμε την σημασία μιας τέτοιας αγωνιστικής εξάσκησης των κοινών είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στην έννοια των «σύγχρονων μελλόντων». Στην έρευνα «The Study of the Future in Anthropology in Relation to the Sustainability Debate» πραγματοποιείται μια κριτική στον τρόπο που επεξεργαζόταν ως τότε η ανθρωπολογία το μέλλον. Το σημείο που μας απασχολεί εδώ είναι το επιχείρημα, πως η ερευνητική επικέντρωση στους χρόνους του παρελθόντος και του παρόντος δεν επιτρέπουν την θεωρητικοποίηση του μέλλοντος.¹²⁷ Οι συγγραφείς της εν λόγω έρευνας προτείνουν, πως είναι απαραίτητο να εξετάζονται οι σημασίες και οι συνέπειες των τρόπων, με τους οποίους αναπαριστούμε το μέλλον στον παροντικό χρόνο. Αντλώντας από τον Wallman, επισημαίνουν πως τα «σύγχρονα μέλλοντα»,

---

¹²⁴ Ειρήνη Αβραμοπούλου, Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος, ό.π., σελ. 50

¹²⁵ Barbara Bender, *Time and Landscape*, ό.π., σελ. 107

¹²⁶ Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, ό.π., σελ. 12

¹²⁷ Gerard A. Persoon and Diny M.E. van Est, «The Study of the Future in Anthropology in Relation to the Sustainability Debate», *Focaal* 35 (2000), σελ. 7

δηλαδή ο τρόπος που λειτουργούν οι παροντικές συλλήψεις του μέλλοντος, «επηρεάζουν και καθορίζουν» την δράση των υποκειμένων. Η παραπάνω εύλογη τοποθέτηση πραγματοποιείται, επειδή τα μέλλοντα που προκύπτουν και εμφανίζονται, αποτελούν τα αποτελέσματα της συλλογικής δράσης, που υλοποιείται στο παρόν.¹²⁸ Αξιοποιώντας, λοιπόν, την ανάλυση των Gerard Persoon και Diny van Est, μπορούμε να σκεφτούμε τα μελλοντικά ενδεχόμενα, που διανοίγονται μέσα από την πολιτική δράση, που επιχειρεί να αναφερθεί στο μέλλον και να το υλικοποιήσει στο παρόν, μέσα από μια πολιτική της συσπείρωσης, που φανερώνει ενδεχόμενες ιστορικές τομές στην ευθύγραμμη και δεδομένη χρονικότητα των νεοφιλελεύθερων δυνάμεων. Επομένως, είναι απαραίτητη η επικέντρωση, η φαντασίωση και η εξάσκηση του μέλλοντος στο παρόν.

5.3. Το εμπόδιο της συγκροτημένης ταυτότητας

Η κουήρ θεωρία και πολιτική αποτελεί ένα πλούσιο πλαίσιο σκέψης και δράσης, που μέσα από την ανάλυση του και την συσχέτιση του με άλλα πεδία, δύναται να ξεπεραστούν σοβαρά εμπόδια. Αρχικά, η ίδια η έννοια του κουήρ αποδομεί την έννοια της ταυτότητας. Η συμβολή των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων και η ανάδυση του μεταδομισμού αποτέλεσαν επιστημονικές τομές στην ανάλυση της υποκειμενικότητας, φανερώνοντας την πολλαπλότητα και τα αντιφατικά στοιχεία που τη συγκροτούν, μέσα από την πολυμορφία των διαφορετικών λόγων που την διαμορφώνουν. Η προσέγγιση της κουήρ κριτικής που εισχώρησε σε μια πληθώρα επιστημονικών πεδίων, όπως η ιστορία και η ανθρωπολογία, κατέστησε κατανοητό, πως τα υποκείμενα δεν χαρακτηρίζονται από μια και μόνο μόνο ταυτότητα, που είναι καθορισμένη.¹²⁹ Με άλλα λόγια οι μελετητές της κουήρ θεωρίας υποστηρίζουν πως τα υποκείμενα δεν έχουν μια σταθερή ταυτότητα, ούτε μια σταθερή σεξουαλική επιθυμία κατά τη διάρκεια της ζωής του, αλλά περισσότερες. Πριν αναφερθούμε

---

¹²⁸ Στο ίδιο, σελ. 22

¹²⁹ Jonathan Goldberg και Madhavi Menon, *Queering History*, *Modern Language Association* 120/5 (2005), σελ. 1609

στην συλλογική ζύμωση και σύνδεση από τα κάτω, είναι σημαντικό να τονίσουμε πως η έμφυλη επιτελεστικότητα, που δύναται να εγκαταλείψει μέσω της επανάληψης τις ρυθμιστικές επιταγές, αποτελεί από μόνη της μια εξεγερτική πράξη. Με άλλα λόγια η πολιτική της αποταύτισης, δηλαδή η απόρριψη του έμφυλου κανονισμού, που επιτάσσει την αναγνώριση των ανθρώπων, μέσα από το δίπολο άνδρας-γυναίκα, αμφισβητεί την εικόνα του ομογενοποιημένου κόσμου.¹³⁰ Μέσα από την αυθόρμητη, μοναδική και «μετασηματιστική εμπρόθετη δράση»¹³¹ κατακερματίζεται η ίδια η εικόνα του πολίτη και «πολιορκείται» η κυρίαρχη αναγνώριση, ενώ αναγκάζεται να ανακαλυφθεί από την αρχή. Σύμφωνα με τον Munoz η έμφυλη μετασηματιστική επιτελεστικότητα «έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί εναλλακτικές όψεις του κόσμου».¹³² Η προσέγγιση της κουήρ επιτελεστικότητας, λοιπόν, μπορεί μέσα από την έμπρακτη και ενσώματη αμφισβήτηση να ξεπεράσει τις διαχωριστικές γραμμές των υποκειμένων της ευάλωτης τάξης, που εγγράφονται στην συγκροτημένη ταυτότητα και το υλοποιημένο σώμα.

Για την Judith Butler η διεκδίκηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ελευθερίας δεν μπορεί να βασίζεται στην εξασφάλιση τους για μια μόνο ταυτότητα ή μια συνθήκη ευαλωτότητας, αλλά θα πρέπει να διανοίγει τα όρια της κοινότητας, που τα διεκδικεί, μέσα από τις σύνθετες διαπλοκές των ταυτοτήτων που πλήττονται. Για τον λόγο αυτό προτείνεται, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, μια πολιτική της συμμαχίας και της συσχέτισης.¹³³ Ήδη οι υποκειμενικότητες που ενώνονται μέσα από το κουήρ βίωμα, χρειάζεται να ξεπεράσουν τα όρια, που θέτει η συγκρότηση των ταυτοτήτων, καθώς διαχωρίζονται από την ταξικότητα, την φυλετικότητα και την θρησκευτικότητα.¹³⁴ Αν αποπειραθούμε να συμβεί το ίδιο και έξω από το κουήρ βίωμα τότε τα αποτελέσματα μας φέρνουν ακόμη πιο κοντά στις οραματιζόμενες κοινωνίες του μέλλοντος. Ακόμη, το πρότυπο των ομάδων που διεκδικούν την

---

¹³⁰ Απόστολος Ντελάκος, «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, ό.π., σελ. 19

¹³¹ Έλενα Τζελέπη, Στα Πολιτικά Διάκενα Ανάμεσα Ευαλωτότητας και Αντίστασης, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 125

¹³² Απόστολος Ντελάκος, «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, ό.π., σελ. 22

¹³³ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 85

¹³⁴ Στο ίδιο, σελ. 87

ελευθερία με άξονα την σεξουαλική και έμφυλη απελευθέρωση, απορρίπτοντας την ομογενοποιητική τάση των ταυτοτήτων, μας αποδεικνύουν πως η πολιτική διεκδίκηση από τα κάτω, σχετίζεται με τους δεσμούς, που διαμορφώνουν τα υποκείμενα και όχι με τον ατομικισμό.¹³⁵ Οι συν-αισθηματικοί και πολιτικοί δεσμοί είναι πολύτιμοι και δυναμιτίζουν την σωματοποιημένη και διανοητική ατομικότητα, είτε πρόκειται για τον ατομισμό των πολιτών στο κυρίαρχο καθεστώς, είτε πρόκειται για μια συλλογική, αλλά ατομικιστική στάση από τα κάτω. Ο Ζακ στο σημείο αυτό επιστρέφει ξανά μέσα από την μνήμη, που αντιστασιακά διατηρείται. Η δράση και η φωνή του εμπλέκοντας και διαπλέκοντας τις έννοιες της «απόλαυσης», της «αλληλεγγύης» και της «διεκδίκησης», έκρινε απαραίτητη την δημιουργία δεσμών, ακόμη και σε εκείνες τις ταυτότητες που φαίνεται να διαχωρίζονται ριζικά, όπως τους δεσμούς ανάμεσα στις cis και trans θηλυκότητες.¹³⁶

Οι ομάδες που εκτίθενται στην επισφάλεια, μπορεί να χωρίζονται με δεκάδες τρόπους, αλλά μπορεί να ενώνονται, συγχρόνως, μεταξύ τους με ακόμη περισσότερους ή έστω με πιο έντονους. Οι τρόποι με τους οποίους ενώνονται και μοιράζονται βιώματα και επισφάλειες τα υποκείμενα, δεν δύναται να αναδειχθούν μέσα από τις κυρίαρχες διαστάσεις της πολιτικής και του λόγου. Για το λόγο αυτό η κριτική θεωρητική προσέγγιση των συν-αισθημάτων μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε τις σχέσεις εξουσίας μέσα από την βιωματική θέση των υποκειμένων στον κόσμο. Τα υποκείμενα, όπως φαίνεται από το παράδειγμα μας, πέρα από τους ποικίλους τρόπους να σχετίζονται μεταξύ τους κατορθώνουν και το κάνουν μέσα από τα συν-αισθήματα και την εμπειρία τους. Η αξιοποίηση του συν-αισθήματος δηλώνει και απελευθερώνει την σχεσιακότητα και την δυνατότητα του να επιδρά, να συγκινεί και να αγγίζει. Η εισαγωγή του εν λόγω αναλυτικού εργαλείου επέτρεψε την αποδόμηση της δυτικής ιεραρχικής σχέσης ανάμεσα στο πολιτικό, που χαρακτηρίζεται από την ορθολογική σκέψη και δράση και το συν-αίσθημα, που παραδοσιακά καταδικάζεται και ταυτίζεται με την θηλυκότητα, το προπολιτικό, την

---

¹³⁵ Στο ίδιο, σελ. 86

¹³⁶ Απόστολος Ντελάκος, «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, ό.π., σελ. 22

ανορθοδοξία και την απουσία πολιτικών διαστάσεων.¹³⁷ Πρόκειται για μια διάκριση που με εργαλείο την εξορθολόγηση των πραγμάτων αναιρεί τις έννοιες του πάθους και της φαντασίας.¹³⁸ Η εν λόγω αποδόμηση σε συνδυασμό με την έμφυλη ενσώματη επιτέλεση απορρίπτουν τις κυρίαρχες και ορθολογικές διαστάσεις της γλώσσας, αναγνωρίζοντας τις απύσυχες διαστάσεις της ύπαρξης, που επιβεβαιώνουν την οδύνη, την επιθυμία, τον πόνο για τον άλλο και του σώματος, τις δυνατότητες του να διεκδικήσει, να «μιλήσει», να μοιραστεί, να παθιαστεί, να δημιουργήσει, να φανταστεί, δηλαδή να υπάρξει. Η εργαλειοποίηση του συν-αισθήματος και η δημιουργία δεσμών μέσα από την βιωματική θέση των υποκειμένων, δύναται να καταρρίψει τις διαχωριστικές γραμμές των ταυτοτήτων, των γεωγραφικών συνόρων και αποστάσεων, αλλά και των κυρίαρχων νοητοτήτων.

Ακόμη ένα σημαντικό σημείο που προκύπτει από την κριτική του Laclau, είναι πως εκτός από τις αντικειμενικές αλήθειες που σχολιάστηκαν, μας επιτρέπει να αποδομήσουμε τους τρόπους και τους τόπους, από τους οποίους αναμένεται μια επαναστατική αλλαγή στο παρόν. Η αποδόμηση των μεγάλων αφηγήσεων και της ουσιοκρατικής θεώρησης των καπιταλιστικών σχέσεων, που περιγράφουν την ανταγωνιστικότητα ως έμφυτο χαρακτηριστικό των σχέσεων παραγωγής, κρίνοντας τις εκφάνσεις έξω από αυτές έρμαιο της οικονομικής σφαίρας, οδηγεί τον Laclau στο συμπέρασμα πως ο ανταγωνισμός υφίσταται ανάμεσα στις σχέσεις παραγωγής και ότι βρίσκεται εξωτερικά αυτών.¹³⁹ Με τον τρόπο αυτό οι ταυτότητες στο «εξωτερικό» πεδίο του κοινωνικού είναι εν δυνάμει ανταγωνιστικές, όπως συμβαίνει και στο εσωτερικό των σχέσεων παραγωγής, καθώς καμία έμφυτη ουσία δεν οδηγεί στην ανταγωνιστικότητα, αλλά η τελευταία δύναται να εμφανιστεί λόγω της/μέσα από την ενδεχομενική σύγκρουση των συγκροτημένων ταυτοτήτων. Ως απόρροια της συγκρότησης συναντάμε εξουσιαστικές και ενδεχομενικές ανταγωνιστικότητες, καθώς η συγκρότηση απαιτεί και εξασφαλίζει την εξουσιαστική διαδικασία της υπεροχής και της κατασκευής της αντικειμενικότητας της, μέσα από την καταπάτηση της ετερότητας της.¹⁴⁰ Ο καθόλου δεδομένος ανταγωνισμός, όπως φαίνεται και από

---

¹³⁷ Αθηνά Αθανασίου, *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*, ό.π., σελ. 248

¹³⁸ Achille Mbembe, *Necropolitics*, ό.π., σελ. 67

¹³⁹ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ., 15

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 32

την σταδιακή εξασθένιση της εργατικής τάξης, προκύπτει ανάμεσα στις καπιταλιστικές σχέσεις και σε εκείνα τα κομμάτια των ποικίλων πεδίων, που επηρεάζονται ή/και βλάπτονται από αυτές. Για παράδειγμα όπως συμβαίνει στους αγώνες για την έμφυλη και περιβαλλοντική απελευθέρωση. Αν στοχεύουμε σε μια δημοκρατική ριζοσπαστική αλλαγή απέναντι στις νεοφιλελεύθερες καπιταλιστικές δυνάμεις είναι απαραίτητο τις αντιληφθούμε όχι ως μια «ομοιογενή οντότητα»¹⁴¹ με τους δικούς της φυσικούς νόμους, αλλά ως σύνθετες παγκοσμιοποιημένες σχέσεις, που μια σειρά από παράγοντες όπως η ιδεολογία, η οικονομία, οι κοινωνικές δράσεις και η πολιτική τις ενοποιούν, ενώ, συγχρόνως παράγουν τις αντιθέσεις τους.¹⁴²

Η ανανοηματοδότηση του «αντικαπιταλιστικού αγώνα» είναι κρίσιμης σημασίας, καθώς είναι σε θέση να διανοίγει την πορεία προς μια ριζοσπαστική επαναφορά, αλλά και εκ νέου σύλληψη της πολιτικής και των κοινών. Με το δεδομένο πως η ταξική πάλη δεν καταλαμβάνει μια «εκ των προτέρων προνομιακή»¹⁴³ πολιτική θέση στον αγώνα για να ανταπεξέρθει στις νεοφιλελεύθερες δυνάμεις, απελευθερώνεται η ισότιμη αντίδραση των τόπων και των χρόνων, που δημιουργεί η πληθώρα των αντιστάσεων, που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Οι παραδοσιακές και ήδη αποδομημένες θεωρήσεις του αγώνα εμποδίζουν την αυτονομιακή και αυθόρμητη επιτελεστική αντίσταση των αντιφρονούντων, όσων επιδιώκουν την ελευθερία τους, απορρίπτοντας για άλλη μια φορά τις φωνές όσων οφείλουμε να ακούσουμε. Υποστηρίζεται, λοιπόν, πως η προνομιακή κατάληψη της θέσης του υποκειμένου της δράσης του αγώνα από τα κάτω, μέσα από τις παραδοσιακές, αρρενωπές και ταξικές διαστάσεις της, ανήκει και τοποθετείται με τη σειρά της στον «ευρωκεντρικό λογοκεντρικό και φαλλοκρατικό μονόλογο».¹⁴⁴ Η κληρονομία της μετααποικιακής φεμινιστικής θεωρίας έχει ήδη αναδείξει τις σύνθετες σχέσεις κυριαρχίας, που

---

¹⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 25

¹⁴² Στο ίδιο, σελ. 26

¹⁴³ Στο ίδιο, σελ. 127

¹⁴⁴ Απόστολος Ντελάκος, «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, ό.π., σελ. 42

Η Srínak με την εν λόγω φράση περιέγραψε την ευρωπαϊκή επιστημονική σφαίρα, που ορίζει ποιο είναι το δρών υποκείμενο της πολιτικής, παραγκωνίζοντας την φωνή όσων δεν μπορούν να «μιλήσουν» και να εισχωρήσουν στην εν λόγω γλωσσική δομή.

παράγονται μέσα από την διαπλοκή των διαφορετικών ταυτοτήτων.¹⁴⁵ Για να διαπραγματευτούμε την πιθανότητα μιας αλλαγής και συσπείρωσης, που θα ανταπεξέλθει σε ιεραρχικές διαδικασίες και συγκροτήσεις ταυτοτήτων, απαιτείται μια ριζοσπαστική συμπερίληψη των ετεροτήτων και των αντικρουόμενων θέσεων των υποκειμένων. Μέσα από το παράδειγμα της Ζάκη εκμαιεύσαμε την πολιτική σημασία της επιτελεστικότητας, τους αγώνες και τις αλλαγές που δύναται να πραγματώσει. Με άλλα λόγια φανερώσαμε τον τρόπο με τον οποίο το φύλο ως μια γλωσσική, διανοητική και ενσώματη δομή, αλλά και η βία που φέρει, διεισδύουν σε κάθε σύστημα διανοήσης, σε κάθε θεσμό, διαπερνώντας κάθε χρόνο και χώρο. Με άλλα λόγια το φύλο ως μια σχέση ιεραρχίας είναι πάντα παρόν και εν δυνάμει μπορεί να αντισταθεί σε κάθε κρατικό, ιατρικό, νομικό και πολιτισμικό λόγο. Ακόμη, ακολουθώντας την φιλοσοφική και πολιτική θέση του Ernesto Laclau οφείλουμε να ισχυροποιήσουμε, τόσο στη δράση όσο και στη σκέψη, το επιχείρημα πως για να πραγματωθεί μια επαναστατική κοινότητα με δημοκρατικές αξίες, που στοχεύει στην καθιέρωση της, θα πρέπει συγχρόνως να απαρνηθεί την ύπαρξη μιας συγκεκριμένης βάσης (ή και ταυτότητας), αλλά και να καλωσορίσει και να συμφιλιωθεί με «τον ενδεχομενικό και ριζοσπαστικά ανοιχτό χαρακτήρα όλων των αξιών της».¹⁴⁶

Μέσα από το εν λόγω κεφάλαιο υποστηρίζεται πως για να επιβιώσουν οι ομάδες που πλήττονται και παραμένουν στην αορατότητα, για να αντισταθούν απέναντι στην επιβαλλόμενη επισφάλεια και για να παράγουν με έναν αυτόνομο τρόπο το μέλλον τους, θα πρέπει να επινοηθούν οι συμβολισμοί, οι γλώσσες¹⁴⁷ και οι αξίες, που αντιτάσσονται στις αντικειμενικές αλήθειες της κυριαρχίας. Κρίσιμη σημασία στην απόπειρα ενός τέτοιου εγχειρήματος είναι η πραγμάτωση και η εξάσκηση των κοινών. Το αξιοσημείωτο σημείο στην έννοια των κοινών, είναι πως δεν τοποθετούνται ούτε στη σφαίρα του ιδιωτικού χώρου, ούτε στη σφαίρα του

---

¹⁴⁵ Αθηνά Αθανασίου, Μίνα Καραβαντά, Ιωάννα Λαλιώτου, Πηνελόπη Παπαηλία, Αποδομώντας την Αυτοκρατορία: Θεωρία και Πολιτική της Μετααποικιακής Κριτικής, Αθηνά Αθανασίου (επίμ), Νήσος, Αθήνα, 2016, σελ. 129

¹⁴⁶ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ. 125

¹⁴⁷ που δεν θα ανταποκρίνονται στην κυρίαρχη γλωσσική δομή

δημόσιου χώρου.¹⁴⁸ Η ιδιότητα αυτή τα καθιστά έναν ιδανικό τόπο για να φανταστούμε τις κοινότητες, που δεν ανήκουν και απειλούνται από τη συγκρότηση αυτού του δίπολου. Είναι ο τόπος που μπορεί να «χωρέσει» τις απουσίες, τις φασματικότητες, που πλανώνται σαν φαντάσματα στους «ενδιάμεσους και τραυματικούς χώρους, που συμπιέζονται και αποσιωπούνται».¹⁴⁹ Ο ιδιωτικός χώρος ταυτίζεται με την ιδιοκτησία, που παραγκωνίζει τα κοινά σχετιζόμενο με το κέρδος και την αναπαραγωγή επιβαλλόμενων κυριαρχικών δεσμών. Ενώ, ο δημόσιος ρυθμιστικός χώρος αποκλείει ότι δεν αρμόζει και ότι δεν δύναται να ρυθμιστεί. Σε ποιόν τόπο και χρόνο, λοιπόν, μπορούν να αναπνεύσουν οι άνθρωποι, που δεν λογίζονται ως τέτοιοι και να διεκδικήσουν μια «ελεύθερη ατμόσφαιρα» από τους λόγους που τα εξοντώνει;¹⁵⁰ Η εξάσκηση και η ενσάρκωση των κοινών αναδύονται ως ένας παραγωγικός και δημιουργικός τόπος, που αντιστέκεται στην εμπορευματοποιημένη παραγωγή και σύνδεση. Είναι μια αντίσταση στην απαλλοτρίωση των κοινών, των σωμάτων, των δικαιωμάτων, των αξιών και της ηθικής φαντασίας, που εμποδίζει την βιωσιμότητα. Η εν λόγω αντίσταση δύναται να πραγματώνεται, απορρίπτοντας τις εμπορευματοποιημένες μεθόδους και αξίες «γεμίζοντας το κενό των κοινωνικών αναγκών».¹⁵¹

Εκτός των άλλων οι μορφές που λαμβάνουν οι αγώνες αντίστασης των σωμάτων στο δρόμο «αποτελούν ιδανικό πρότυπο για τις αξίες για τις οποίες αγωνίζονται οι κοινότητες αυτές».¹⁵² Στα παραδείγματα της αγωνιστικής δράσης για την Ζάκι παρατηρούμε πως τα υποκείμενα κινητοποιούνται βάσει της συν-αισθηματικής συντροφικότητας και της ριζοσπαστικής αναγνώρισης της επιθυμίας. Με τον τρόπο αυτό πολιτικοποιούν την απόλαυση και τα συν-αισθήματα της θλίψης, της οργής, της αλληλεγγύης και της επιθυμίας. Αποδεικνύουν πως η ελευθερία δεν συμβαδίζει με την απομονωτική ενικότητα και την άρνηση του σώματος ή των κυρίαρχων διαχωρισμών του, δηλαδή «δεν προέρχεται από εμένα ή από εσένα, αλλά συμβαίνει

---

¹⁴⁸ Pablo Alonso Gonzalez, «From a Given to a Construct: Heritage as a Commons», ό.π., σελ. 364

¹⁴⁹ Γρηγόρης Γκουγκούσης, Τα Φαντάσματα της Zackie: Φασματική Τεχνοσωματικότητα και το Στοίχειωμα της Δικαιοσύνης, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020, σελ. 132

¹⁵⁰ Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, ό.π., σελ. 17

¹⁵¹ Pablo Alonso Gonzalez, «From a Given to a Construct: Heritage as a Commons», ό.π., σελ. 364

¹⁵² Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 88

ως σχέση ανάμεσα μας».¹⁵³ Ακόμη, απορρίπτουν τις μεγάλες αλήθειες και αξίες της αρρενωπότητας, της ετεροκανονικότητας, της εθνικότητας και της ορθολογικής πολιτικής δράσης. Μέσα από την εγκατάλειψη των κυρίαρχων συμβολισμών, αφήνοντας ανοιχτά τα ενδεχόμενα, για μια επιτέλεση της εξουσίας του πολιτικού αγώνα και του πένθους, επιτρέπουν στα συν-αισθήματα και στο σώματα να ορίσουν, να διεκδικήσουν, να μιλήσουν, να εμφανιστούν, να παρέμβουν στο χρόνο και το χώρο που τα αποκλείει. Το αποτέλεσμα που συναντάμε είναι η απελευθέρωση νοητοτήτων και συνθήκων, που ξεφεύγουν από τα στενά όρια που ορίζει η πόλη και η ελευθερία διαποτισμένα από την ετεροκανονικότητα και την εμπορευματοποίηση. Ενώνονται μέσα από την επιθυμία και την ανάγκη να «είναι μαζί», όχι με τους τρόπους που επιβάλλουν οι δεσμοί της πατριαρχίας και της πολιτικής της ατομικότητας, αλλά μέσα από την «κοινή ευαισθησία», επισφάλεια και απειλή.¹⁵⁴ Ότι επιτελούν εκπληρώνεται μέσα από την παράβαση και την ανυπακοή, ασκούν επιτελεστικά ένα απόν δικαίωμα και εξασκούν «άνομα» τα κοινά και τις αξίες, που επιδιώκουν να διεκδικήσουν, ώστε να είναι βιώσιμες και υπολογίσιμες οι ζωές τους και οι ζωές όσων μέσα από θεσμοθετημένες και νοητές νομοθεσίες εξολοθρεύονται. Είναι σημαντικό, επίσης, πως τα σώματα που συμμετέχουν στις συλλογικοποιήσεις δεν αναμένουν την ομοιογένεια τους. Ενσαρκώνουν την ελευθερία που διεκδικούσε ο Ζακ: «Το να είσαι ο εαυτός σου σε πείσμα όσων σε θέλουν κάτι άλλο ή αόρατο, όσων προσπαθούν να σε υποβιβάσουν(...)είναι επανάσταση».¹⁵⁵ Η δική του όπως έγραψε «θα γίνει μαζί με όσες και όσους διαφέρουν ή έχουν άλλη αισθητική, τρόπους, ζωές, αλλά μας βλέπουν όλες και όλους ως ίσες και άξιους αγάπης και σεβασμού». Τα σώματα στο δρόμο λοιπόν, δεν μοιράζονται απαραίτητα μια κοινή ταυτότητα, αλλά την κοινή εμπειρία της ευάλωτης αποκλεισμένης ύπαρξης, την εμπειρία της βίας και την επιθυμία να υπάρχουν «από κοινού».¹⁵⁶

Αν επιχειρήσουμε να ακολουθήσουμε την σκέψη της Butler «το αντίθετο της επισφάλειας», που αντιμετωπίζουν οι πληθυσμοί των άστεγων, των φυλετικά διωκόμενων, των ταξικά ευάλωτων και εξοντωμένων, των έμφυλων και σεξουαλικά

---

¹⁵³ Στο ίδιο, σελ. 110

¹⁵⁴ Έλενα Τζελέπη, Στα Πολιτικά Διάκενα Ανάμεσα Ευαλωτότητας και Αντίστασης, ό.π., σελ. 125

¹⁵⁵ Βενετία Κάνσκα, Όταν τα αγόρια κλαίνε, ό.π., σελ. 91

¹⁵⁶ Έλενα Τζελέπη, Στα Πολιτικά Διάκενα Ανάμεσα Ευαλωτότητας και Αντίστασης, ό.π., σελ. 125

αποκλειομένων, «δεν είναι η ασφάλεια, αλλά ο αγώνας».¹⁵⁷ Ένας αγώνας που δεσμεύεται στην ριζοσπαστική δικαιοσύνη και δημοκρατία, συνεπάγεται με την συγκρότηση δεσμών και συν-αισθημάτων, που τα ενοποιεί ως ένα συλλογικό κοινοτικό σώμα, στο εσωτερικό του οποίου έχουν την δυνατότητα να υπάρχουν η μια μέσα από την άλλη, μέσα από την αποδοχή της «αλληλεξάρτησης» τους. Εάν τα σώματα αυτά δεν διαθέτουν τίποτα, που να ανταποκρίνεται στον ορθόδοξο κόσμο για να αναγνωριστούν οι ανάγκες τους, τότε μέσα από την αποστέρηση, μπορούν να έχουν η μια την άλλη, να είναι «μαζί» και «από κοινού», μοιραζόμενες τις «ευαισθησίες», τις αδυναμίες,¹⁵⁸ μεταμορφώνοντας τα τραύματα σε τόπο «συλλογικής πολιτικής εργασίας, συντροφικότητας και αντίστασης εδώ και τώρα».¹⁵⁹ Τα παραπάνω απαιτούν μια μαχητική συμπερίληψη των ετεροτήτων και των ευαλοτήτων, ξεπερνώντας κυριαρχικές και ανταγωνιστικές αξιώσεις. Απαιτεί, ακόμη, μια ριζοσπαστική αποταύτιση, χωρίς συμβιβασμούς με τους εξουσιαστικούς επικυρωμένους όρους της ταυτότητας και των εγγραφών του σώματος. Απαιτεί την αποδοχή και την υπέρβαση των αντιφατικών και αντικρουόμενων σημείων, που χαρακτήθηκαν μέσα από το χρόνο στις ψυχικές και σωματικές κινήσεις των υποκειμένων.¹⁶⁰ Πρόκειται, λοιπόν, για συγκροτήσεις αυτόνομων υλικών και νοητικών κοινοτήτων, που αντιστεκόμενες στην απάθεια και την βιαιότητα, απαντούν μέσω της ευαισθησίας και της φροντίδας.¹⁶¹ Επίσης, πρόκειται για υποκείμενα, που κινητοποιούνται από την επιθυμία και την ανάγκη να ακολουθήσουν μια συλλογική αποδιαρθρωτική σκέψη και δράση, ανανοηματοδοτώντας τις κυρίαρχες λογοθετικές αλήθειες και πολιτικοποιώντας τις, δηλαδή φέρνοντας τις «πιο κοντά τους» και κοντά στην δική τους αλήθεια. Υποκείμενα, μιμούμενα ότι χρειάζεται, οικειοποιώντας ότι χρειάζεται για να μετασχηματίσουν την υλικότητα, την χρονικότητα και την νοητότητα του παρόντος. Αρνούμενα την νομιμότητα που τα εξοντώνει, ακολουθώντας μια διανόηση της παράβασης και της ανυπακοής, μέσα από την εξάσκηση δημοκρατικών αλληλέγγυων

---

¹⁵⁷ Judith Butler, *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, ό.π., σελ. 88

¹⁵⁸ Έλενα Τζελέπη, *Στα Πολιτικά Διάκενα Ανάμεσα Ευαλωτότητας και Αντίστασης*, ό.π., σελ. 125

¹⁵⁹ Αθηνά Αθανασίου-Δημήτρης Παπανικολάου, «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, ό.π., σελ. 20

¹⁶⁰ Ειρήνη Αβραμοπούλου, *Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος*, ό.π., σελ., 36

¹⁶¹ Έλενα Τζελέπη, *Στα Πολιτικά Διάκενα Ανάμεσα Ευαλωτότητας και Αντίστασης*, ό.π., σελ. 122

διαδικασιών και αξιών. Η Barbara Bender επισημαίνει πως παρόλο που γνωρίζουμε πως δεν είμαστε «εμείς», αυτοί που «παράγουν την αλήθεια, έχουμε το δικαίωμα να τοποθετούμε τους εαυτούς μας μέσα στην μετά-νεωτερική ροή με σκοπό να παράγουμε κάτι που είναι αληθινό και αποτελεσματικό για/σε μας»¹⁶²

Τα σύγχρονα μέλλοντα των αγώνων, μικρών και μεγάλων, σε όλο τον κόσμο σηματοδοτούν την «δημοκρατική στροφή» από τα κάτω, που θα πραγματώνεται ξανά και ξανά μέσα από μια αποδιαρθρωτική επανάληψη. Σύμφωνα με τον Laclau η εν λόγω στροφή δεν δύναται να έχει ή να ξεκινήσει από ένα κέντρο, αλλά πρόκειται για παγκοσμιοποιημένες αγωνιστικές δράσεις, που κινητοποιούνται από «αχανή» κομμάτια του κόσμου και ένα σύνολο αγώνων. Οι εν λόγω αγώνες δεν δύναται να ενώνονται απαραίτητα, ούτε να κινητοποιούνται για πανομοιότυπους λόγους, ούτε να χαρακτηρίζονται από μια κοινή βάση. Ωστόσο, δύναται να ενδυναμωθούν «αυτόνομοι αγώνες», που θα εντατικοποιούνται και θα επεκτείνονται, διαμορφώνοντας τόπους και κοινά, εξασκώντας τις αποφάσεις, την ικανότητα αυτοδιαχείρισης και αυτοφροντίδας, τις αξίες και τις στρατηγικές τους, δίνοντας μορφή, όχι σε μια «άμεση επίθεση» απέναντι στις καταπιεστικές δυνάμεις, αλλά μέσω της παρέμβασης και της καθιέρωσης δημοκρατικών αλλαγών.¹⁶³ Η αύξηση και η ενδυνάμωση των αγώνων από τα κάτω στο βάθος του *la degree*, που φαντάζει ένα πιθανό αποτέλεσμα, που φέρει η ίδια η εξάπλωση του παροντικού καθεστώτος, απειλώντας και εκθέτοντας όλο και πιο επίμονα τις πληττόμενες ταυτότητες και ομάδες, οξύνει την ανάγκη για την διαμόρφωση «νέων μορφών συλλογικής φαντασίας».¹⁶⁴ Ωστόσο, η αποδόμηση όλων των παρελθοντικών μεγάλων αφηγήσεων, προϊόντων της διαφωτιστικής θεώρησης, αποδόμησε και την ντετερμινιστική πίστη σε μια κατάληξη της ιστορίας. Η πραγμάτωση μιας σταθερής και ανθεκτικής στο χρόνο κοινωνίας, που θα κατορθώσει να «ξεφορτωθεί» την εξουσία και δεν θα υφίσταται η αναγκαιότητα για πολιτική δράση δεν είναι εφικτή, καθώς στηρίζεται σε μια ανιστορική πρόσληψη του οικουμενισμού.¹⁶⁵ Οι άνθρωποι

---

¹⁶² Barbara Bender, *Time and Landscape*, ό.π. σέλ. 105

¹⁶³ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ. 129

¹⁶⁴ Στο ίδιο, σελ.127

¹⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 130

κόσμοι, τα τοπία τους και οι χρονικότητες τους, όσο υφίστανται, πάντα θα χρειάζεται να ανταπεξέρχονται σε εξουσιαστικές και ανταγωνιστικές δυνάμεις, καθώς και η ίδια η ανάληψη της εξουσίας για την εγκαθίδρυση δημοκρατικών κόσμων, αποτελεί ακριβώς μια αναγκαία μεν εξουσιαστική δε απόπειρα.¹⁶⁶ Δύναται, όμως, να μετασχηματίζονται μέσα από την ανθρώπινη δράση οι συλλήψεις, οι νοητότες και οι συνθήκες, που εξοντώνουν και απαλλοτριώνουν, ανακαλύπτοντας και επινοώντας ξανά και αποδιαρθρωτικά εκείνες, που θα απαιτούν και θα οδηγούν στην αναγνώριση, την αλληλεγγύη και την βιωσιμότητα.

Κλείνοντας, εμπόδιο στο παρόν αποτελούν οι νοητές ηγεμονίες του ορθού λόγου και της κληρονομιάς του Διαφωτισμού. Υποστηρίζεται πως η κρίσιμη απαραίτητη υπέρβαση, σχετίζεται με την θεώρηση του αυτόνομου, βάσει του λόγου, υποκειμένου, που στηρίζεται στον ορισμό του ανθρώπινου, νομιμοποιώντας τις δυτικές, ιστορικές, πολιτισμικές ανισότητες. Ο εν λόγω ορισμός βασίζεται εκτός των άλλων στην καρτεσιανή σκέψη για τον διαχωρισμό του πνεύματος και του σώματος, με παρούσες όλες τις κυρίαρχες διαστάσεις και συνδηλώσεις του, που παγίωσε στην νεωτερικότητα μια κοσμοθεωρία, που στηρίζεται στην ιεραρχική συσχέτιση δύο αντιθετικών πόλων. Τα ιεραρχικά δίπολα, κατασκευάζοντας τον δεύτερο πόλο, δηλαδή «τις προσθήκες, τα ατυχήματα και τα σημάδια»,¹⁶⁷ που αποδεικνύουν την ουσία και την πληρότητα του πρώτου, χρειάζεται να οριστούν εκ νέου. Σύμφωνα με την Rossi Braidotti η αντίσταση στην παραπάνω λογοθετική κατασκευή είναι εφικτή μέσα από μια «συν-αισθηματική πνευματικότητα», που πραγματώνεται από μια αλληλόδραση μεταξύ υποκειμένων, που καθορίζονται από την επιθυμία τους, που η αλληλόδραση τους δεν εγκλωβίζεται από φαλλοκεντρικές και ομογενοποιητικές διαστάσεις και που υπερβαίνουν όσο το δυνατότερο τα «συστήματα εννοιολόγησης».¹⁶⁸ Είναι σημαντικό να παραθέσουμε πως για την Braidotti «το πολιτικό δεν σχετίζεται με την λογική, όπως και το θρησκευτικό δεν ταυτίζεται με το παράλογο».¹⁶⁹ Επομένως, η πνευματικότητα που δεν υπακούει στους κανόνες της

---

¹⁶⁶ Στο ίδιο, σελ. 33

¹⁶⁷ Ernesto Laclau, *New Reflections on The Revolution of Our time*, ό.π., σελ. 32, 33

Με τους όρους αυτούς ο Ernesto Laclau περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτούνται οι ετερότητες αντλώντας από τον Jacques Derrida.

¹⁶⁸ Ειρήνη Αβραμοπούλου, Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος, ό.π., σελ. 50

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 51

ορθότητας έρχεται στο επίκεντρο των απαιτούμενων μετασχηματισμών με την ικανότητα της να διαταράσσει και να αποσταθεροποιεί την λογική και τον αντίθετο πόλο της, δηλαδή το παράλογο. Η εξάσκηση μιας διαφορετικής αγωνιστικής σύλληψης και δράσης με στόχο την σύνδεση των ευάλωτων υποκειμένων είναι εφικτή στο ιστορικό παρόν και φαίνεται πως έχει πολλά να προσφέρει.

Θα θέλαμε να υποστηρίξουμε πως η ανυπάκουη και η παράλογη πνευματικότητα, που συμμετέχει στον τρόπο με τον οποίο πενθούν πολιτικά οι μητέρες των σωμάτων, που δολοφονούνται στον παροντικό πολιτικό χρόνο, ενώνει διαφορετικές υποκειμενικότητες, ξεπερνά διαχωρισμούς και διατηρεί την μνήμη μέσα από την απώλεια. Η πολιτική του πένθους μέσα από την ικανότητα της να δυναμιτίζει την συγγένεια, την οριοθετημένη θηλυκότητα, τις εθνικές επιταγές και τις αντικειμενικές αλήθειες της δημοσιογραφίας, αποδεικνύει την συνέχιση ενός διασπορικού, ευάλωτου και δυναμικού αγώνα, που μέσα από την πνευματική σύνδεση των υποκειμένων, πράγματι προκαλεί και «πολιορκεί» τους ορισμούς του λογικού και του παράλογου. Η δολοφονία του Ζακ, ανάμεσα στις υπόλοιπες δολοφονίες, που εμφανίζονται συνεχώς στην ελληνική επικράτεια, όπως του Παύλου Φύσσα λόγω της ακροδεξιάς δράσης, της Ελένης Τοπαλούδη λόγω της πατριαρχικής βίας και του Άλκη λόγω της διαιωνιζόμενης βαρβαρότητας και επιθετικότητας στην ελληνική κοινωνία, φαίνεται να συνεχίζουν τον αγώνα για αντίσταση, που προκαλεί η αποστέρηση. Οι μητέρες των σωμάτων αυτών συμπαραστεκόμενες η μια στην άλλη δεν υπακούν τις αντικειμενικές αλήθειες, που καθιστούν τα εν λόγω περιστατικά διαχωρισμένα. Η μητέρα του Παύλου Φύσσα αγκαλιάζει την μητέρα της Ελένης Τοπαλούδη, παρόλο που τα σώματα των παιδιών τους διαχωρίζονται από το φύλο και παρόλο που εκτέθηκαν στην επισφάλεια, λόγω διαφορετικών όψεων της βίας. Η μητέρα του Ζακ συμπαραστέκεται με το παρακάτω γράμμα τους γονείς του Άλκη, παρόλο που οι δολοφονίες διαφοροποιούνται στο χρόνο και το πλαίσιο.

«Ξέρω ότι χάσατε τον κόσμο σας, ξέρω ότι άδειασε το σπίτι σας, ότι μια καρέκλα στο τραπέζι σας θα είναι για πάντα άδεια. Ξέρω οι καρδιές σας ράγισαν, τα μάτια σας θόλωσαν, τα λόγια σας χάθηκαν κι οι χαρές θα είναι για πάντα λυπημένες κι οι μνήμες θα γίνουν όνειρα. Ακούω τα λόγια σας όταν μιλάτε για το τέρας της βίας κι είναι σαν να ακούω το δικό μου παιδί: «Εγώ στη βία απαντάω με αγάπη. Γιατί έτσι μόνο θα σταματήσει, αν σταθούμε απέναντι της

*αγέρωχοι κι ανυπότακτοι, αρνούμενοι να τη δεχτούμε ακόμα κι όταν ποτίζει τα πεζοδρόμια με το αίμα των παιδιών μας. Κουράγιο και δύναμη. Είμαστε δίπλα σας. Οικογένεια Ζακ Κωστόπουλου».*¹⁷⁰

Οι μητέρες πενθώντας δημόσια για τα παιδιά τους και τα υπόλοιπα παιδιά-θύματα, απορρίπτουν το ιδιωτικό, απομονωμένο και συγγενικό πένθος, το καθιστούν δημόσιο, αλληλένδετο και αλληλοεξαρτώμενο. Το έθνος και το κράτος χάνουν τα νοήματα τους, καθώς η σύνδεση πραγματοποιείται ακριβώς λόγω των επιθετικών συνθηκών, που διαμορφώνουν και των ευρύτερων πολιτικών διαδικασιών. Βρίσκοντας κοινό έδαφος και κοινό εχθρό την βιαιότητα, συνδέονται μέσα από τα αντίθετα της, δηλαδή το συν-αίσθημα και την αλληλεγγύη. Αρνούμενες τους θεσμούς και τους λόγους της εξουσίας, που συντηρούν τη βία και απειλούν την ευάλωτη τάξη, διεκδικούν μια καινούρια νοητικότητα, ένα καινούριο μοιραζόμενο πένθος, συνεχίζοντας τους αγώνες των παιδιών τους. Κουβαλώντας τα στις καινούριες μάχες που καλούνται να δώσουν απέναντι στην δικαιοσύνη. Τα επιβαλλόμενα νοητά δίπολα της συγγένειας και της μη συγγένειας, του δημόσιου και του ιδιωτικού, της θηλυκότητας και του ανδρισμού κατακερματίζονται δημιουργώντας νέους χρόνους, τοπία, πνευματικότητες και εμφανίσεις στο δημόσιο πολιτικό για να «χωρέσει» ότι συμπίεζεται και δεν αναγνωρίζεται. Η αποδιαρθρωτική επανάληψη του πολιτικού πένθους μετά το θάνατο του Ζακ, οδηγεί σε νέες επαναλήψεις συσχετιζόμενες με τα πένθη άλλων σωμάτων με τον αγώνα να συνεχίζεται.

---

¹⁷⁰ Documento, <https://www.documentonews.gr/article/epistoli-tis-miteras-toy-zak-stoys-goneis-toy-alki-ego-sti-via-apantao-me-agapi/>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβραμοπούλου, Ε., Εισαγωγή. Πολιτικές Εγγραφές του Συν-αισθήματος, στο *Το Συν-αίσθημα στο Πολιτικό: Υποκειμενικότητες, Εξουσίες και Ανισότητες στο Σύγχρονο Κόσμο*, Ο. Τσιάκαλου (μτφρ.) Ε. Αβραμοπούλου (επίμ.), Νήσος, Αθήνα, 2018

Αβραμοπούλου, Ε., Επίμετρο, στο *Το Δικαίωμα να Έχουμε Δικαίωμα*, Β. Πούλιος (μτφρ.), Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα, 2019

Αντραμοπούλου, Ε., *The Affective Echoes of an Overwhelming Life: The Demand for Legal Recognition and the Vicious Circle of Desire in the Case of Queer Activism in Istanbul*, στο *An Impulse to Act: A New Anthropology of Resistance and Social Justice*, Ο. Alexandrakis (επίμ.), Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 2006

Αθανασίου, Α., *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*, Εκκρεμές, Αθήνα, 2007

Αθανασίου, Α., Καραβαντά, Μ., Λαλιώτου Ι., Παπαηλία Π., *Αποδομώντας την Αυτοκρατορία: Θεωρία και Πολιτική της Μετααποικιακής Κριτικής*, Αθηνά Αθανασίου (επίμ.), Νήσος, Αθήνα, 2016

Αθανασίου., Α., Παπανικολάου D., «Πες το Όνομα Της»: Η Κουήρ Μνήμη ως Κριτική του Παρόντος, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Αντωνιάδης, Π., «Ο Ζακ Που Ήταν Zackie κι Ήταν κι Οροθετικός»: Η Μελαγχολική Δόμηση της Αντρικής Ομοφυλοφιλίας και τα Όρια των Πολιτικών της Ταύτισης, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Bender, B., Time and Landscape, *Current Anthropology* 43, 2002

Bourdieu, P., *Για ένα Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Κίνημα*, Κ. Διαμαντάκου (μτφρ.), Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2001

Butler, J., Βία, Πένθος, Πολιτική, στο *Περί Θανάτου: Η Πολιτική Διαχείριση της Ονησιμότητας*, Κ. Αθανασίου (μτφρ.), Δ. Μακρυνιώτη (επίμ.), Νήσος, Αθήνα, 2008

Butler, J., *Η Διεκδίκηση της Αντιγόνης: Η Συγγένεια Μεταξύ Ζωής και Θανάτου*, Β. Σπυροπούλου (μτφρ.), Γ. Καραμπέλας, Κ. Λιβιεράτος (επίμ.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014

Butler, J., Αθανασίου, Α., Απ-αλλοτριώση: Η Επιτελεστικότητα στο Πολιτικό, Α. Κιουπκιάδης (μτφρ.), Α. Μανταίου (επίμ.), Τόπος, Αθήνα, 2016

Butler, J., *Σημειώσεις για μια Επιτελεστική Θεωρία της Συνάθροισης*, Μ. Λαλιώτης (μτφρ.), Ρ. Σινοπούλου (επίμ.), Angelus Novus, Αθήνα, 2017

Butler, J., *Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «Φύλου» στο Λόγο*, Π. Μαρκέτου (μτφρ.), Α. Αθανασίου (επίμ.), Εκκρεμές, Αθήνα 2008

Γιαννακόπουλος, Κ., Ζακ/Zackie Oh, Μνήμη και Κουήρ Παραβατικότητα, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Γκουγκούσης, Γ., Τα Φαντάσματα της Zackie: Φασματική Τεχνοσωματικότητα και το Στοίχειωμα της Δικαιοσύνης, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Δουζίνιας, Κ., *Το Τέλος των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: Κριτική Νομική Σκέψη στη Νέα Χιλιετία*, Η. Νικολούδης (μτφρ.), Μ. Κομνηνού (επίμ.), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2006

Derrida J., *The Beast and the Sovereign*, Volume II, 202, University of Chicago Press, 2009

Ευθυμίου, Α., Για την Ηχώ της Κουήρ Ζωής στην Μνήμη των Θανάτων, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Κόκαλου, Ζ., Πένθος, Υλικό Αγώνα, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ*, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.), Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Goldberg, J., Menon, M., Queering History, *Modern Language Association*, 120/5, 2005

Gonzalez, P. A., From a Given to a Construct: Heritage as a Commons, *Cultural Studies* 28/3, 2014

Hodges, M., Rethinking time's arrow: Bergson, Deleuze and the Anthropology of Time, *Anthropology Theory* 8/4, 2008

Κάνσκα, Β., Όταν τα αγόρια κλαίνει, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.)*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Καστοριάδης, Κ., *Η Άνοδος της Ασημαντότητας*, Κ. Κουρεμένος (μτφρ.), Ύψιλον/Βιβλία, Αθήνα, 2000

Laclau, E., *New Reflections on The Revolution of Our time*, Verso, London & New York, 1990

Ντελάκος, Α., «Διαμαρτυρία-Πορεία-Μαντόνα»: Παράφωνες Επιτελέσεις του Πολιτικού, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Αθήνα, 2020

Persoon, G. A., M.E. van Est, D., The Study of the Future in Anthropology in Relation to the Sustainability Debate, *Focaal* 35, 2000

Ταξίδου, Ό, Η Σαγήνη της Αντιγόνης ή η Αντιγόνη και οι Φιλόσοφοι, στο *Οι Αντινομίες της Αντιγόνης: Κριτικές Θεωρήσεις στο Πολιτικό*, Μ. Λαλιώτης, Α. Λαμπρόπουλος (μτφρ.), Έ. Τζελέπη (επίμ.), Εκκρεμές, Αθήνα, 2014

Τζελέπη, Ε., Στα Πολιτικά Διάκενα Ανάμεσα Ευαλωτότητας και Αντίστασης, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.)*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Χατζηπροκοπίου, Μ., Γλίτερ Αντί για Χώμα: Από το «Εις Τόπον Χλοερόν» στο “Like a Prayer”, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.)*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Ψαρρά, Α., Φονικές Όψεις της Έμφυλης Βίας: Μια Πρόταση Συνομιλίας, στο *Κουήρ Πολιτική Δημόσια Μνήμη 30 κείμενα για το Ζακ, Α. Αθανασίου, Γ. Γκουγκούσης, Δ. Παπανικολάου (επίμ.)*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, 2020

Διαδικτυακές Πηγές

Documento, <https://www.documentonews.gr/article/epistoli-tis-miteras-toy-zak-stoys-goneis-toy-alki-ego-sti-via-apantao-me-agapi/>

Fosel, M., <https://www.blod.gr/lectures/to-mellon-tis-eleytherias/>

Παπανικολάου, Δ., <http://feministiga.net/ratsismow-omofovia-thanatopolitiki-pali/>

Χατζηπροκοπίου, Μ., <https://www.youtube.com/watch?v=TCU-0npubCw>

